

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

TREBALL DE FI DE GRAU

Sant Pere de Casserres: La recuperació d'un monument

Elisabet Ocaña Masó

NIUB: 16300465

Tutora: Rosa Maria Creixell Cabeza

Grau en Història de l'Art

Curs: 2017/2018

ÍNDIX

Sant Pere De Casserres: la recuperació d'un monument

1. PRESENTACIÓ.....	3
1.1. Plantejament d'objectius.....	3
1.2. Metodologia.....	3
2. INTRODUCCIÓ.....	5
2.1. Sant Pere de Casserres: marc geogràfic.....	5
2.2. Sant Pere de Casserres.....	5
2.2.1. El castell de Casserres.....	5
2.2.2. Orígens i primers anys del monestir.....	7
2.2.3. La llegenda del Sant Infant o del Cos Sant.....	7
2.2.4. La unió a Cluny.....	9
2.2.5. Altres famílies protectores del monestir.....	10
2.2.6. El període de davallada.....	10
2.2.7. El monestir en mans del Col·legi de Jesuïtes de Betlem de Barcelona.....	12
2.2.8. El monestir en mans de particulars.....	12
2.2.9. El ressorgiment de Sant Pere de Casserres: els segles XIX i XX.....	13
2.2.10. Una visita a Casserres: descripció del monestir.....	14
3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ.....	22
3.1. Les primeres aportacions: els segles XVII-XVIII.....	22
3.2. Les fonts del segle XIX.....	23
3.3. Les fonts del segle XX.....	27
3.4. Les últimes aportacions a la qüestió: el segle XXI.....	44
4. LES RESTAURACIONS DEL MONESTIR.....	48
4.1. Les restauracions anteriors a 1952.....	48
4.2. Les restauracions dels anys 1952 a 1962.....	49
4.3. Les restauracions dels anys 1993 a 1999.....	50
4.4. Les restauracions de l'any 2005.....	53
4.5. Les rehabilitacions del 2012.....	56
5. CONCLUSIONS.....	57
6. BIBLIOGRAFIA.....	60
7. ÍNDIX D'IL·LUSTRACIONS.....	65

1. PRESENTACIÓ

Aquest Treball de Fi de Grau està dedicat al monestir de Sant Pere de Casserres, destacat per ésser un dels més ben conservats de tota l'arquitectura romànica catalana. El gran nombre de llegendes, l'espectacularitat de la seva arquitectura i l'indret on es troba situat, han estat la meua motivació principal en l'elecció d'aquest tema. El fet que es trobi localitzat a la meua comarca, Osona, ha fet que el senti més proper i familiar, quelcom que ha despertat el meu interès.

1.1. Plantejament d'objectius

Des d'un inici vaig saber que volia enfocar aquest treball cap a l'estudi arquitectònic d'un monument que hagués estat restaurat i, d'aquesta manera, poder fer un petit incís a les accions dutes a terme. Gràcies als coneixements previs que ja tenia, una primera cerca em va portar a profunditzar més en el tema. A partir d'aquí, vaig despertar una curiositat entorn a tot allò que envoltava el misteriós cenobi i que durant tant de temps romangué en la desconexença.

Per tant, l'objectiu principal ha estat fer un recorregut per la historiografia del monestir (materialitzat mitjançant un estat de la qüestió), centrant-me sobretot en l'estudi històric i arquitectònic del monument. Gràcies a aquest primer anàlisi, he pogut conèixer quin era l'estat de l'edifici i perquè eren tan necessàries les obres de restauració, quelcom que m'ha permès desenvolupar l'últim punt d'aquest treball i comprendre quines foren les accions dutes a terme.

Al llarg de l'estudi he pogut veure la passió i intriga que ha despertat aquest monument en un gran nombre d'estudiosos, a més a més, dels habitants de les localitats properes.

1.2. Metodologia

La primera fase del treball va consistir en la cerca de bibliografia, la qual vaig iniciar amb una primera lectura del manual *Catalunya romànica*¹. A partir d'aquest manual de referència, vaig poder trobar altres publicacions entorn el tema; aquestes em portaren a poder consultar la resta de fons. Tot i que la gran majoria de títols publicats els vaig poder trobar a la biblioteca de la facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, en la meua cerca també vaig visitar la Biblioteca de Catalunya, la Biblioteca de Montserrat i les biblioteques Bac de Roda de Ter i Joan Triadú de Vic. A més a més, algunes publicacions i articles antics els vaig poder

¹ VIGUÉ, J.; PLADEVALL, A. "Sant Pere de Casserres", a: *Catalunya Romànica*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984, vol.2, p. 353-382.

consultar en línia. Les pàgines que més informació em van aportar foren la Biblioteca Virtual del Patrimonio Bibliográfico, Archive.org, el dipòsit digital de documents de la UAB i Raco.cat.

Per tal de profunditzar més en el coneixement del monestir, vaig visitar l'Institut Amatller d'Art Hispànic on es conserven les fotografies de l'Arxiu Mas. Gràcies al personal de la fundació vaig trobar un gran nombre de documents gràfics antics que m'han permès conèixer l'estat de ruïna en què es trobava el monument.

La segona fase del treball va consistir en la lectura de les fons d'informació, fent-ne una tria i buidatge. És així com vaig poder seleccionar quins eren els textos que més novetats aportaven a l'estudi del monument i quins no suposaven cap aportació, sinó que es limitaven a repetir la informació.

Tot això ho vaig complementar amb una visita al monestir, quelcom que em va permetre conèixer l'entorn natural on es troba situat, contemplar les estructures en primera persona i entendre millor la distribució i interrelació dels espais. També vaig poder realitzar les fotografies personalment per poder-les incorporar al treball. Finalment, a partir de les fons que m'havien semblat més rellevants vaig redactar la introducció, fent un petit viatge entorn la història; per d'aquesta manera poder comprendre tots els punts de l'estat de la qüestió.

Degut al fet que la meua primera voluntat era estudiar les restauracions que es portaren a terme al monestir, vaig decidir incloure un punt que tractés transversalment les accions que es van dur a terme en diferents moments. La informació referent a aquestes, la vaig poder extreure de les memòries publicades. Gràcies a aquestes, vaig tenir coneixement de les diferents intervencions dutes a terme al llarg dels anys i també em van aportar informació de caire arqueològic i històric.

Un dels entrebancs amb el qual m'he trobat, ha estat la impossibilitat de realitzar un capítol dedicat a les notícies que es publicaren arran les restauracions dels anys 90, donat que no he pogut trobar-ne digitalment ni a les biblioteques consultades. Aquest hagués pogut ésser un punt de vista interessant ja que mostraria quines foren les reaccions tan de la població local com dels experts.

Finalment he tancat el treball amb la realització d'unes conclusions.

2. INTRODUCCIÓ

2.1. Sant Pere de Casserres: marc geogràfic

Sant Pere de Casserres, l'únic monestir benedictí de la comarca d'Osona, ha destacat al llarg del temps per la singularitat de l'entorn en el que es troba, atraient tan excursionistes com amants de la història i l'art. Casserres pertany al municipi de les Masies de Roda i es situa al nord-est d'aquest terme, sobre una península que forma el meandre del riu Ter. L'accés al cenobi actualment és molt més tranquil i ràpid, quelcom que fou possible gràcies a la nova carretera projectada que porta al monestir des del Parador de Vic, situat al costat del Pantà de Sau.

Il. 1: Vista aèria de Sant Pere de Casserres (Google Maps)

2.2. Sant Pere de Casserres

2.2.1. El castell de Casserres

Els vestigis que resten de l'antic castell de Casserres són fragments d'allò que en algun temps passat fou un castell termenat. Aquest serà esmentat per primer cop a la documentació l'any 898, situant-lo dins el terme del *Castro serra* o *Castrum serra*². Tot i això, hem de tenir present la hipòtesi segons la qual aquest castell fou fortificat per Lluís el Pietós l'any 798 i encomanat per aquest al comte Borrell (quelcom que com veurem quedarà desmentit per la historiografia actual). I és que les característiques geogràfics de la comarca d'Osona propicien a veure en l'indret una situació estratègica-defensiva peculiar: Casserres és lloc de pas per anar de Barcelona cap a França per l'interior de Catalunya, domina el meandre que fa el Ter entrant a

² *Ibid.*, p. 354.

les Guillerries en direcció Girona i és un punt de control de la “strada francisca”³. A tot això li hem de sumar la privilegiada posició per a defensar les entrades a la Plana de Vic.

No només es tractà d’un punt estratègic pel què fa al control geogràfic, sinó que entre els anys 898 i 959, dins el terme que comprenia el *Castrum serra*, hi havia diversos nuclis importants d’explotació rural, com la villa Karesange, la Villassicca, la “villa Germani” i el “valle Vilarreto”⁴.

Pel que fa al domini d’aquest castell, tenim notícia que aquest pertanyia als comtes de Barcelona, tot i que els feudataris ja eren els vescomtes d’Osona-Cardona, posteriors fundadors de l’important monestir, els quals es creu que ja posseïen el castell entre finals del segle X i principis de l’XI⁵.

Respecte a la documentació conservada referent al castell aquesta serà minsa, hem de tenir en compte que disminuï molt en el moment de la creació del cenobi, i és que deixarà de fer referència al castell per passar a plasmar la vida del monestir. Ara bé, el castell reapareixerà en moments puntuals de la història del monestir. Primerament, serà esmentat juntament amb els castells amb que Pere el Cerimoniós volia premiar Bernat III de Cabrera l’any 1356. Aquest però posava com a condició que en el termini d’un any fos enderrocat o desmantellat, quelcom que no va arribar a passar, ja que el retrobarem documentat l’any 1463, període de guerra civil entre la Generalitat i el rei Joan II. Finalment, coneixem que l’any 1472 el castell de Casserres restà destruït degut a aquesta mateixa guerra.

Els únics vestigis que es conserven i que ens demostren, a més a més de la documentació, l’existència d’aquest castell, són els gruixuts fonaments de les muralles. Aquests daten d’entre els segles VIII i IX i en podem determinar força bé el seu traçat, ja que el que feien era tancar el camí del castell. Segons l’arquitecte Josep M. Pericas, les muralles acabarien amb dues torres quadrades, i l’aparell utilitzat per a la seva construcció serà «*bast de carreus prims o llosanes poc treballades amb gruixuts llits de morter de calç molt blanc*»⁶.

³ Camí utilitzat pels musulmans per anar direcció nord i després pels francs en la reorganització de la “Marca Hispànica”.

⁴ PLADEVALL, A. “Castell de Casserres”, a: *Els Castells Catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1973, vol. 4, p. 836.

⁵ *Op. cita.* 1.

⁶ *Op. cita.* 4.

2.2.2. Origen i primers anys del monestir

El temple del monestir no fou la primera església que es trobà a l'emplaçament, sinó que abans de la seva fundació hi havia situada una primitiva capella o església dedicada a Sant Pere. Aquesta seria d'unes característiques més petites i es situaria al mateix lloc que l'actual ja que, el solar d'una església era un lloc sagrat i quan se'n reedificava una de nova, es feia sobre el solar de l'antiga. A més, segons Antoni Pladevall, aquesta es podria haver situat on actualment trobem la nau de migdia de l'església actual⁷, teoria que vindria sustentada per la presència d'un gran nombre de tombes i el testimoni arqueològic que ens parla de la construcció més tardana d'aquesta nau (possiblement perquè hi havia aquesta primitiva església).

S'ha pensat que l'existència d'aquesta església hauria influït en la decisió de la vescomtessa Ermetruit a l'hora de fundar el monestir de Sant Pere de Casserres. I és que, tot i no conèixer quins foren els motius que portaren a la vescomtessa a projectar la fundació d'aquest cenobi, si que coneixem la data de fundació, l'any 1006. Aquesta notícia ens arriba a través de l'acta de cessió de l'alou de Sant Pere de Casserres per part del comte Borrell II a Ermetruit. L'edificació del monestir no es va completar fins al cap d'un segle, però l'any 1012 ja hi havia activitat monàstica, essent-ne el primer abat Eicfred, el qual, l'any 1013 fou substituït per Ameli. Inicialment el monestir havia de ser una abadia, però degut al baix nombre d'aquesta comunitat, es va decidir que aquest caigués en la condició de priorat. Al segle XIII però, aquesta comunitat creixerà sense passar mai de les dotze o tretze persones.

Una data controvertida al llarg de la historiografia ha estat la de consagració de l'església. Tot i que no en conservem el document, s'ha arribat a la conclusió que aquesta es dugué a terme l'any 1053 per el bisbe Guillem de Balsereny, el qual regi la diòcesi entre el 1046 i el 1076.

2.2.3. La llegenda del Sant Infant o del Cos Sant

No podem deixar de banda la rellevància que ha tingut al llarg dels segles la llegenda del Sant Infant o del Cos Sant que envolta la fundació del monestir de Sant Pere de Casserres.

De la mateixa manera que un gran nombre d'institucions de caràcter religiós, el monestir de Casserres tindrà també els seus orígens lligats a una llegenda del mateix caràcter. En el cas de Casserres, el que dóna singularitat i avala aquesta llegenda és la presència d'un petit cos momificat que restà a l'església fins l'any 1966, moment en què va ser sostret del lloc on es trobava per una «*gracieta*» d'un grup de joves benestants de Barcelona que se l'emportaren per

⁷ Op. cita. 4.

fer un “regal” a un amic seu»⁸, passant una bona colla d’anys a Cabrera de Mar. Finalment, el petit cos fou retornat de manera anònima a la família del Pla de Roda l’any 1988.

No coneixem des de quin any es conserva aquest cos dins l’església, però hem de tenir en comte que la primera notícia que ens arriba de la llegenda i presència d’aquest dins l’església és de l’any 1556, quan Segimon Farreras, vicari general de Vic, visita el monestir com a delegat del bisbe andalús Acisclo Moya de Contreras, el qual regí la diòcesi de Vic entre els anys 1554 i 1564⁹. El text d’aquesta visita diu el següent:

«Va visitar les relíquies del reliquiari del monestir i en primer lloc, en una capsa de fusta pintada, hi va trobar els ossos d’un nen que, segons diuen, era fill del senyor de Cardona i que és considerat com una relíquia; aquest nen, tres dies després d’haver nascut va parlar i va dir que no viuria més de trenta dies i que de seguida després de la seva mort posessin el seu cos sobre un cavall i que deixessin que dit cavall anés sol allà on volgués i que en el lloc on el cavall s’aturés s’hi edificués un monestir sota la invocació de sant Pere; i així es va edificar el monestir de Sant Pere de Casserres i per això es guarden com a relíquia les restes de dit infant, segons li va explicar el capellà o vicari del monestir»¹⁰.

Il. 2: Emplaçament on es conservaven les restes del Cos Sant, 1949.

Il. 3: Emplaçament on es conservaven les restes del Cos Sant, 2018.

Com sabem, les llegendes tenen poca veracitat i fiabilitat, però hem de tenir en compte la possibilitat que el petit cos es tracti del fill del vescomte Bermon (fill dels vescomtes Ramon i Engúncia) el qual morí sense descendència vers l’any 1030. Aquesta hipòtesi concordaria amb la

⁸ *Idem.*

⁹ *Idem.*

¹⁰ *Idem.*

voluntat votiva per part de la vescomtessa de fundar el monestir i d'aquesta manera demanar a Déu descendència.

Tot i això, aquesta és només una de les hipòtesis que s'ha plantejat per a la fundació d'aquest monestir. Altes autors com Soldevila veuran altres motius en l'erecció del monestir en aquest emplaçament específic.

2.2.4. La unió a Cluny

L'esperit renovador de Cluny no trigà a fer-se notar a Catalunya, essent els grans monestirs de la regió els primers en rebre la seva influència. No serà però fins el 25 de novembre de 1079 que els vescomtes de Cardona decidiran fer la donació de Sant Pere de Casserres a Cluny, essent aquest el *«primer i únic monestir de certa importància que dependrà de Cluny directament»*¹¹ i passant a ser el centre de les possessions de la gran abadia a les terres catalanes.

El fet de ser l'únic monestir del país que es trobava sotmès a la gran abadia, comportà que trobem tot un seguit de castells i monestirs sota la direcció i el domini de Casserres. Els castells seran el de Roda de Berà i el de Creixell, l'església de Santa Maria de la Bleda¹², i també els priorats de Sant Pere de Clarà, el de Sant Ponç de Corbera i Santa Sofia i Sant Nicolau. A més, el monestir també tenia sota la seva subjecció tot un seguit d'esglésies parroquials com: Sant Vicenç Sa Riera o Sarriera, Santa Maria de Vilanova de Sau, Santa Maria de Tagamanent, Sant Pere de Mirambell, Sant Miquel de la Guàrdia, Sant Pere de Berà i Sant Jaume de Creixell.

El control i la tutela dels diferents monestirs subjectes a Cluny, es duia a terme per la gran abadia, la qual enviava tot un seguit de visitadors als diferents punts d'Europa per així controlar que tot anava bé. A partir d'aquestes visites s'aixecaven actes notariais en què es parlava majoritàriament de l'estat de la comunitat i el monestir. Poques notícies però tenim de Casserres, només sabem que l'any 1277 la comunitat es mantenia en la seva vitalitat.

Podem dir doncs, que aquest fou un període en què el monestir encara va gaudir d'una certa bonança abans de passar per uns moments difícils que comportaren la fi d'aquest.

Abans de seguir amb la història del cenobi, m'agradaria fer incís a les diferents famílies protectores del monestir, ja que no només feren deixes els vescomtes de Cardona.

¹¹ *Idem.*

¹² Actualment sufragània de Sant Genís de Pacs.

2.2.5. Altres famílies protectores del monestir:

Al llarg de la història del cenobi, les famílies properes a aquest l'afavoriren amb donacions i generosos testaments, una pràctica habitual en l'època degut a la preocupació per la vida de l'esperit i el més enllà. De la mateixa manera que feren les vescomtesses de Cardona, primer Ermetruit i després Engúncia (màximes protectores del cenobi fins a la total desvinculació de les seves possessions a Osona), altres famílies importants feren les seves donacions. Trobarem doncs deixes per part dels Senyors de Savassona, la família dels Sau, la família Cabrera¹³, els Vilalleons i els Mirambell.

2.2.6. El període de davallada

En contraposició a la tònica marcada per els segles XII i XIII en què el monestir de Casserres gaudí d'una vida monàstica normal i més aviat intensa, el segle XIV marcarà un abans i un després, tan en la història del cenobi com en la del nostre país i Europa.

I és que Sant Pere de Casserres rebrà les conseqüències de les dificultats viscudes arreu de Catalunya i especialment a Osona. Es tractarà d'un període de davallada del qual no aconseguirà reviure i que el portarà a finalitzar la seva vida monàstica.

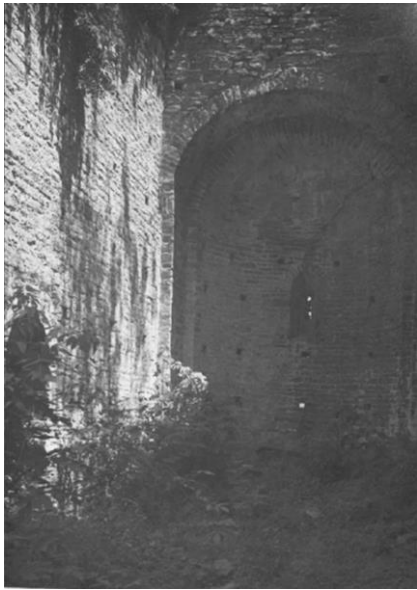
La caiguda del monestir vindrà marcada per diversos factors externs: primerament, ja al segle XIII, es constaten símptomes de recessió econòmica, fent que Casserres perdi possessions i que la comunitat es vegi cada vegada més reduïda. A més a més, serà al llarg del segle XIV quan la Pesta Negra afectarà gran part de la població, deixant un important nombre de morts que faran que el monestir perdi gran part dels ingressos generats a partir dels tributs que pagaven els masovers, els propietaris de les terres i fins i tot les parròquies. Un altre afegidor foren els canvis que es produïren en la política comarcal ja que, a principis de la segona meitat del segle XIV, es crearà el comtat d'Osona en favor de la família Cabrera o també coneguts com els vescomtes de Girona-Cabrera, amb els quals el monestir no tenia relació. Com destacaran molts autors que tractaran el tema, l'entrada dels priors comendataris no ajudà gens al monestir. Es tractava de *«concedir una església, un benefici cavant o un monestir a una persona que sovint tenia altres càrrecs i no hi residia, tenia, però, el dret de cobrar-ne les rendes, amb l'obligació de fer complir, sovint per un procurador, les obligacions de l'església, benefici o règim d'un*

¹³ Hem de puntualitzar que estem parlant de la família de Cabrera castlans o guardians del castell de Cabrera i que acabaran essent senyors o primers feudataris de la Vall de Sau, del terme de Voltregà i de la vall d'Osor. Aquests mantingueren una estreta relació amb el monestir de Casserres fins a l'extinció del llinatge.

monestir»¹⁴. El primer prior comendatari de Casserres fou Pedro Martínez de Luna investit com a prior de Casserres l'any 1376.

Quelcom que afectarà directament al monestir seran els terratrèmols de l'any 1427, comportant l'enderrocament de la nau de tramuntana i el claustre. Degut a les dificultats econòmiques per les quals passava el monestir, la magnitud de l'església i el poc personal que hi

residia, es va decidir reparar tot allò indispensable i aparedar els dos grans arcs que separaven la nau de tramuntana de l'església (mesures que perduraren 600 anys).

*Il. 4: Absis de tramuntana, ant.
1939.*

Il. 5: Claustre del monestir en ruïnes, 1927.

L'últim gran cop que rebé Casserres fou la Guerra Civil i Remença contra Joan II, ja que el monestir servi com a fortalesa i refugi contra els partidaris del rei Trastàmara. Durant la llarga etapa de lluites que van commoure Osona (1463-1465), el monestir servi als homes de Roda i altres llocs de refugi¹⁵.

Finalment, el monestir tingué com a últim prior comendatari Carles de Cardona, el qual morí l'any 1572. D'aquesta manera, fou l'any següent que el cenobi ja s'havia unit al col·legi de Jesuïtes de Betlem de Barcelona, per passar a ser una simple possessió o granja.

¹⁴ *Op. cita. 4.*

¹⁵ *Op. cita. 1.*

2.2.7. El monestir en mans del Col·legi de Jesuïtes de Betlem de Barcelona

És amb l'entrada dels jesuïtes al monestir que deixarem de veure traces de vida monacal, reduint-se el culte al mínim i celebrant-se només la missa dominical i algunes misses o aniversaris fundats.

Tot i que els rectors del Col·legi de Betlem s'intitulaven "priors de Casserres", és força segur que al monestir ja no hi havia vida monàstica, i que aquest era una possessió més del col·legi. Tot i això, entre els anys 1573 i 1967, es realitzaren algunes modificacions al cenobi, com el presbiteri i l'altar, on es situà un plafó esculpit en relleu amb una Epifania o Adoració dels tres Reis (aquest datada del segle XVII). A més a més, s'hi situaren unes peces complementàries amb els sants jesuïtes més destacats (Sant Ignasi de Loiola i Sant Francesc Xavier).

Finalment els Jesuïtes varen ser expulsats pel rei Carles III l'any 1767, el qual va abolir dels seus regnes totes les cases de religiosos de la Companyia de Jesús, i aquests hagueren de deixar el monestir de Casserres, el qual passà a particulars.

2.2.8. El monestir a mans de particulars

En un inici, les antigues rendes de Casserres foren comprades per Salvador March, el qual en fou propietari fins que aquestes es vengueren a Pau Pla i Llafença, amo del mas Pla de Roda. Quelcom interessant i possiblement extraordinari, és el fet que la propietat fou fins pràcticament els nostres dies, de la família del Pla de Roda, essent-ne els últims amos Carme Arisa i el seu marit Camil Pallàs.

El fet que el cenobi es trobés en mans privades no va implicar la fi de la celebració de la missa setmanal. El que passà és que s'acabà prohibint per les males condicions en què es trobava el temple, fet que comportà que el monestir es convertís en un mas o masoveria habitat per una família de masovers. Aquests vivien a l'ala de migdia fins que el

Il. 6: Vista exterior del monestir.

deteriorament els portà a "mudar-se" a l'església, que també era utilitzada com a era i

magatzem agrícola. A més a més del deteriorament arquitectònic, la nova funcionalitat del temple comportà la pèrdua de la majoria de les pintures murals i que es tapiessin parts per a fer l'església més petita i fos més fàcil viure-hi.

Alguns podrien pensar que amb la fi de la vida monàstica, el monestir de Casserres acabaria en l'oblit. Això no pot ser més allunyat de la realitat ja que, com veurem en el punt següent, el segle XIX va ser una època de ressorgiment i interès per a la conservació del monestir. Va ser gràcies als humanistes i estudiosos, que van dedicar la seva vida a estudiar-lo, que finalment s'aconseguirà realitzar la restauració definitiva. Hem de tenir en compte que aquesta és una de les grans obres de l'arquitectura romànica catalana, pionera en molts aspectes i un exemple intacte de monestir benedictí del segle XI.

2.2.9. El ressorgiment de Sant Pere de Casserres: els segles XIX i XX

El segle XIX es caracteritza per un ressorgiment historiogràfic entorn al monestir, quelcom que ve donat per la gran eufòria entorn l'art romànic català i el sentiment nacionalista que es vol plasmar.

A això hem de sumar-li els primers intents de restauració duts a terme per part del Bisbe Josep Morgades¹⁶, quelcom del que parlarem extensament al punt dedicat a la restauració del monestir. Tot i això, hem de tenir en compte les aproximacions que farà amb l'amo del Pla de Roda per així conservar millor l'edifici.

És l'any 1931 que Sant Pere de Casserres és declarat, juntament amb 84 edificis catalans més, monument nacional amb la categoria de "Monumentos Histórico-Artísticos". És a partir d'aquests fets, que l'arquitecte Josep M. Pericas va veure la necessitat de crear un Patronat per a la restauració del monestir, fundat l'any 1934 i aplegant homes interessats en la conservació i restauració de l'edifici. Tot i la bona voluntat i passió amb la qual es crea aquest Patronat, els esdeveniments polítics només permeteren que es realitzessin unes poques reunions per part de la Junta executiva i la Junta d'honor i consultiva. Amb la fi de la guerra, Sant Pere de Casserres continuarà en ruïnes i no serà fins a l'arribada de Camil Pallàs, pubill del mas Pla i marit de Carme Arisa, que farà algunes millores a l'edifici.

¹⁶ El Bisbe Morgades fou un clergue i activista cultural català, bisbe de Vic fins l'any 1890 i de Barcelona entre els anys 1899 i 1901. Destaca per ser el fundador del Museu Episcopal de Vic l'any 1889 i un dels bisbes més representatius del procés d'adaptació de l'Església catalana a l'estat liberal i de la defensa de la llengua catalana.

Finalment, el monestir fou comprat per la Generalitat de Catalunya i es van poder dur a terme les tan esperades restauracions que tornarien la vida al cenobi i el farien lluir de nou. Tot això però ho tractarem àmpliament al llarg de l'anàlisi de les restauracions.

2.2.10. Una visita a Casserres: descripció del monestir

En aquest punt, iniciarem un recorregut pel monestir de Sant Pere de Casserres, quelcom que farem seguint l'acte notarial del picapedrer Antoni de la Torre i el fuster Francesc Pujol. Ambdós feren una visita al cenobi el 27 de juliol de 1410 per determinar-ne el seu estat i així poder reparar tot allò necessari i determinar-ne els costos. La importància d'aquest document rau en que se'ns descriuen les diferents dependències monacals i quines eren les seves funcions, quelcom que havia restat insegur.

Com la gran majoria de conjunts monàstics, el cenobi s'organitzà entorn el pati central del claustre, l'element essencial que permetrà que els elements del monestir s'estructurin entorn a aquest.

L'accés al monestir s'efectuava a través de la **porta d'entrada**, situada a la façana de migjorn, aquesta era l'única porta que permetia l'accés al clos monàstic però no a la clausura. Al creuar-la ens trobem amb un "pati" o espai empedrat quasi aeri i sostingut per una arcada. La façana de migjorn també constarà de dues obertures més, que es faran posteriorment, en el moment en què el monestir es dedicà a granja i masoveria.

Il. 7: Porta d'entrada, accés al monestir

Il. 8: Pati empedrat

La **porta a la clausura** s'obrirà a la cara ponent del campanar. Es tracta d'una porta configurada a partir d'un arc de mig punt que ens condueix al pis inferior del campanar, el qual exerceix d'autèntic vestíbul o distribuïdor del monestir. Això s'efectua a través de quatre portals situats a cada cara del campanar.

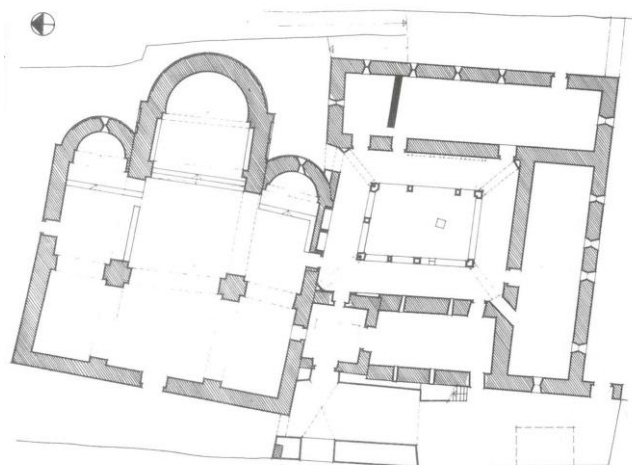

Il. 9: Porta a la clausura

Il. 10: Pis inferior del campanar

És evident però que l'element més important i destacable del conjunt és l'**església**. El document del 1410 no fa esment d'aquest espai que ha estat àmpliament estudiat. El que diferencia i dóna singularitat a aquest temple és el plantejament de la planta i el seu espai interior. El que veiem doncs, és una planta gairebé quadrada i organitzada en tres naus, les quals són més amples que llargues. És aquesta disposició el que ofereix una gran simplicitat, accentuada pel fet que les tres naus només es defineixen per dos pilars cruciformes que suporten els arcs torals i formers.

Il. 11: Planta del monestir de Sant Pere de Casserres

El sistema de cobertura de les naus és resolt a partir de tres voltes de canó paral·leles i reforçades per un gran arc toral al centre. La coberta de la nau és a dues vessants i és a la part de llevant on es trobaran els tres absis semicirculars. Els absis laterals s'obriran a la nau a partir d'un simple plec, a diferència d'aquests, l'absis central vindrà precedit per un llarg presbiteri. A més a més, aquest absis s'aixequen entre dos i tres graons respecte al paviment de les naus.

Il. 12: Vista de l'interior de l'església

La il·luminació natural entrarà a l'església a partir de les finestres distribuïdes a través de les absidioles, la façana de migjorn, la façana del presbiteri, a l'interior del campanar, a la façana de tramuntana i a la façana de ponent.

L'estructura espacial de l'església dóna una grandiositat i transparència a l'espai interior, i és això el que li permet ésser «una excepció dintre el concepte arquitectònic d'església basilical romànica, amb la qual únicament es relaciona pel fet de tenir tres naus sense transsepte, però amb un concepte espacial diferent»¹⁷. Alguns elements que destaquen dins l'església és el mur de dos metres i mig d'alt que

Il. 13: Mur que separa la nau central i lateral esquerra

¹⁷ Op. cita. 1.

separa la nau central de la de tramuntana per l'arc former de llevant. Sembla ser que aquest es construí arran dels terratrèmols del segle XV. Quelcom interessant és l'aparició de pintures murals alt-medievals. Tot i que aquesta funció seria la més plausible, avui encara no se'n pot donar la certesa total. Un altre element peculiar, és el paviment de carreus perfectament tallats que hi ha a l'angle nord-oest de l'església. Tot i que no se'n coneix la funció, no es pot deixar fora la possibilitat que es tracti d'un baptisteri. Altres elements que trobarem dins l'església, seran les bigues que travessen perpendicularment les naus i que haurien pogut fer una funció de suport d'alguna làmpada o element ornamental.

Quelcom que hem perdut en gairebé la seva totalitat, han estat les pintures murals de l'interior del temple que era completament arrebossat i pintat. Això, ho indica uns petits fragments conservats on encara podem copsar restes d'encalats i senyals de pintura.

L'aspecte exterior de les façanes del temple ens aportarà una idea de quina era la tònica general del moment. Ens trobarem doncs davant unes façanes d'extrema sobrietat, mancades d'ornamentació. Als absis veurem la típica decoració llombarda, a base d'arcuacions cegues entre les lesenes rematades amb un fris de dents de serra just sota un ràfec.

Il. 14: Restes de pintures conservades

Il. 15: Façana de l'església

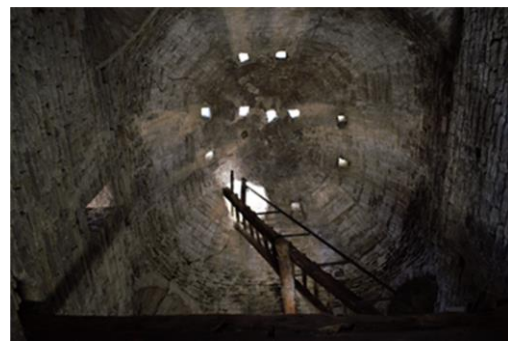
Il. 16: Absis central. Decoració.

A l'església s'obriran quatre portes que ens guiaran cap a quatre espais: la base del campanar, el claustre i l'accés extern al temple

Un altres dels elements més destacats d'aquest conjunt serà el **campanar**, el qual, tenint en ment l'amplada, robustesa i grandària de l'església, veiem que és evidentment desproporcionat, massa baix i matusser. El campanar tindrà una alçada de poc més de vint metres; amb un primer pis sense obertures i un segon amb dues finestres bessones , allargades i amb arc de mig punt a cada cara.

Il. 17: Vista exterior del campanar

Il. 18: Vista interior del campanar

El **claustre** va ser un dels espais més malmesos i, actualment, el podem contemplar restaurat i tal com hauria lluit en la seva estructura primitiva. Degut al terratrèmol, es van haver de substituir les petites arcades per galeries sostingudes per massissos pilars quadrats als angles i dos al mig de cada galeria. Com era molt freqüent en els edificis d'aquestes característiques, el sòl del pati tenia la funcionalitat de cisterna.

Il. 19: Vista del claustre

Finalment, i gràcies al document de l'any 1410, podem conèixer quines eren les funcions de les diferents **dependències** monàstiques, les quals, seguint la regla i tradició dels monjos benedictins es situen entorn el claustre. Tot i això, els visitants van quedar perplexos per alguns dels espais com l'aula de ponent del claustre, que es troba sota el campanar i es tracta d'un gran espai que a la part superior té les cambres del priorat. Tenint en compte quin era l'esperit de l'ordre de sant Benet, el seu primer destí hauria pogut ésser un rebedor de visites o una estada dels novicis on es preparaven per se monjos.

Il. 20: Cambra prioral

Pel que fa a la cuina i el menjador o també refetor comunitari, era situat a l'ala de migdia del monestir. El menjador és una ampla sala, actualment coberta amb volta de rajol, i se sap que anteriorment tenia un pis a sobre. No es coneix si la volta primitiva hauria caigut a causa dels terratrèmols o perquè es va suprimir el pis superior.

Il. 21: Cuina

Il. 22: Menjador

La sala coneguda amb el nom de “palau” es troba a llevant tancant el claustre. Tan la major perfecció de l’obra que destaca en aquesta aula com el nom donat, ens podrien indicar que estaria destinada als vescomtes de Cardona. Aquest fet, era quelcom força habitual en els monestirs de l’època protegits per comtes, reis o grans famílies, on hi havia estances annexes al cenobi amb portes independents per no entorpir la vida monàstica. Aquests paràmetres es donen en aquesta aula, el que indica que inicialment els vescomtes s’hi devien allotjar quan visitaven les terres d’Osona. Això cessà en el moment en què es vengueren els seus bens d’Osona, fet que permeté als monjos disposar de l’aula i convertiren aquest espai en dormitori, sala capitular i biblioteca o escriptori.

La situació de la sala capitular és dubtosa i es pensa que es podria situar a la banda de llevant. Això però no s’ha pogut confirmar.

Il. 23: Dormitori

Il. 24: Refectori

Il. 25: Scriptorium

Finalment, situat a poca distància del mur nord de l'església trobem l'**hospici**, dividit en dos pisos. Aquest es dedicaria a l'allotjament de visitants i pelegrins.

Il. 26: L'hospici

3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

3.1. Les primeres aportacions: els segles XVII i XVIII

Pere de Marca, historiador i arquebisbe francès, va ésser qui mencionà Casserres per primera vegada en la seva obra, *Marca hispànica sive limes hispanicus*¹⁸, escrita l'any 1688. Aquesta sorgí de la voluntat per part del rei Lluís XIV de França, de delimitar la nova frontera creada a partir del Tractat dels Pirineus¹⁹ a la Conferència de Ceret²⁰. Lluís XIV va encarregar aquest projecte al bisbe Aurenja i a Pere de Marca l'any 1656. Tot i que aquesta primera menció no ens aporta un gran volum d'informació, va permetre iniciar una discussió entorn el monestir i és simptomàtica de l'interès que suscita el monument al llarg de la història. Pere de Marca, a partir de la lectura de l'obra del cronista Equinard, relaciona el "Castramserram" amb el castell que, originàriament, es trobava a l'emplaçament del monestir de Casserres. També assenyalà els seus orígens en relació amb la fortificació de Lluís el Pietós. Aproximadament fins l'any 1984, moment de publicació del manual *Catalunya Romànica*, i degut a una confusió, es va pensar que fou Lluís el Pietós qui l'any 798 havia manat fortificar el castell de Casserres (a Osona). En l'actualitat, la historiografia moderna relacionarà aquest "Castramserram" amb el Casserres de la comarca del Berguedà

No serà fins al segle XVIII que un altre autor s'interessi en els seus estudis per Sant Pere de Casserres. L'any 1774 es publicà de manera pòstuma el volum XXVIII de l'obra d'Enrique Floréz, *España Sagrada*²¹. El text serà dedicat a les esglésies osonenques. L'autor no aportà més dades sobre el que ja havia comentat Pere de Marca anteriorment, però es centrà en desenvolupar els aspectes referents al restabliment, repoblament i reforçament per part de Lluís I, d'Ausona,

¹⁸ MARCA, P. *Marca hispànica sive limes hispanicus* [en línia]. Paris: ed. Etienne Baluze, 1688, p. 281-282, p. 308. [Data de consulta: 13 desembre, 2017]. Disponible a: http://bvpb.mcu.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=35098

¹⁹ Acord de pau signat per la monarquia hispànica i francesa a l'illa dels Faisans el dia 7 de novembre de 1659. Aquest tractat va permetre posar fi a la Guerra dels Trenta anys (1618-1648) acabant finalment amb el lideratge espanyol a Europa, essent França la gran guanyadora del conflicte i assolint el lideratge a Europa. Tot això va comportar la pèrdua per part de Catalunya del comtat del Rosselló i part del de la Cerdanya, quelcom que Felip IV va dur a terme sense consultar les Corts Catalanes. A més a més, tot i que el tractat incloïa conservar vigents les institucions catalanes al nord dels Pirineus, això no va ser respectat pel rei francès Lluís XIV i finalment, un any després van ser dissoltes les institucions catalanes.

²⁰ Es tracta d'una reunió duta a terme posteriorment al Tractat dels Pirineus, que volia establir els nous límits entre la monarquia hispànica i França. A aquesta s'hi van enviar dos representants: des de França s'envià a Pere de Marca i el bisbe Aurenja, des de la monarquia hispànica es va enviar al lloctinent Miquel de Salbà i Vallgornera i a Josep Romeu de Ferrer, membre de l'Audiència de Catalunya. Aquesta conferència es tancà sense arribar a un acord, quelcom que va provocar que fossin els negociadors del Tractat dels Pirineus qui decidissin el futur dels territoris.

²¹ FLORÉZ, E. "Entrada de los Saracenos: destrucción y restablecimiento de Ausona, gobernando su Christiandad el Arzobispo de Narbona". A: *España Sagrada: teatro geographico-historico de la Iglesia de España* [en línia]. Madrid: Imp. D. Antonio de Sancha, 1774, vol. 28, p. 61 [Data de consulta: 9 febrer, 2018]. Disponible a: <https://archive.org/details/espaasagradate28madr>

Cardona, Casserres i altres llocs de la comarca que es trobaven deserts i en ruïnes després de la invasió dels Àrabs.

3.2. Les fonts del segle XIX

Al llarg del segle XIX, les aportacions en el camp de la literatura artística referents a Sant Pere de Casserres creixeran i s'evidenciarà la voluntat per part dels diferents autors de transmetre la importància d'aquest monestir dins la història de l'art romànic català.

El primer en fer una incursió en el tema serà Jaume Ripoll i Vilamajor, el qual l'any 1818 escriurà un article enterament dedicat a Sant Pere de Casserres anomenat *Extracto de varios documentos que publica D.J.R.V. para demostrar la antigüedad y vicisitudes del monasterio de San Pedro de Caserras, en la diócesis y corregimiento de Vich*²². L'autor publicarà tot un seguit de documents procedents tan del castell com del monestir. Aquestes transcripcions s'aniran repetint en les publicacions dels autors següents. Ripoll i Vilamajor seguirà amb la hipòtesi iniciada per Marca, entorn a la fortificació duta a terme per Lluís el Pietós, i a més a més, demostrarà l'existència del monestir ja a l'any 1022, moment en què ja hauria pertangut a l'ordre de Cluny. Finalment, també es parlarà de les relíquies del nen o Sant Innocent, esmentades per primera vegada per Segimon Ferreres, vicari general del bisbe de Vic Iscle Moya de Contreras, l'any 1556. Aquest assenyalarà la troballa al monestir d'una caixeta de fusta decorada on hi descansarà el cos momificat d'un nen que es cregué que fou fill del senyor de Cardona. La llegenda, fonamentalment, explica que aquest nen, tres dies després de néixer parlà i digué que només viuria trenta dies, i que un cop mort, el seu cos s'hauria de posar dins una arqueta, aquesta hauria de carregar-se sobre un cavall, i al lloc on aquest el portés, s'hi hauria d'edificar un monestir²³.

Una altre de les obres on s'estudia Sant Pere de Casserres és al *Viage literario a las Iglesias de España* de l'historiador espanyol Jaime Villanueva²⁴. Seguint la línia de les aportacions ja fetes per Marca i Floréz, Villanueva farà una nova contribució a la història de Sant Pere de Casserres, dins el capítol dedicat al catàleg de bisbes de l'església de Vic. Al capítol corresponent al paper

²² RIPOLL I VILAMAJOR, J. *Extracto de varios documentos que publica D.J.R.V. para demostrar la antigüedad y vicisitudes del monasterio de San Pedro de Caserras, en la diócesis y corregimiento de Vich*. 1818.

²³ PLADEVALL, A. *Sant Pere de Casserres: guia del visitant*. Manlleu: Fundació Caixa de Manlleu, 2002, p. 27.

²⁴ VILLANUEVA, J. "Carta LI. Continúa el catálogo de los obispos de la iglesia de Vique en su estado moderno", a: *Viage literario a las iglesias de España* [en línia]. Madrid: Valencia, Imp. De Oliveres, antes de Estévan, 1821, vol. VII, p. 7 [Data de consulta: 8 febrer, 2018]. Disponible a: <https://archive.org/stream/viageliterariola07vill#page/n6/mode/1up>

del bisbe Pedro de Redorta o Retorta, Villanueva farà menció del plet celebrat el 21 de desembre de 1164:

«... [Redorta] sentenció como juez árbitro, junto con Guillermo, obispo de Gerona, Guillem de Moncada y Miron juez, el pleito que pendia entre Ramon Folch, vizconde de Cardona y Bernardo de Montesquiu, quejándose el primero de que este havia usurpado ciertas posesiones al monasterio de S. Pedro de Caserras, cuyo fundador ó protector era dicho vizconde. El pleito se sentenció á favor del monasterio.»²⁵

Tanmateix, fou Pablo Parassols qui va fer-se una de les preguntes més importants per el coneixement de Sant Pere de Casserres a l'article *San Pedro de Casserras*²⁶ publicat a la revista "El Museo Universal" l'any 1866 :

«¿En qué tiempo se edificó San Pedro de Casserras, quien fue su fundador? ¿Qué objeto tuvo la construcción de tan grandioso templo, que parece una catedral en un desierto? ¿Quiénes eran los austeros cenobitas que, casi del todo incomunicados con el mundo, eligieron por morada ese lugar tan original?»²⁷

Consideració a la que cal sumar-hi el fet que fou el primer autor que publica la història completa del monument, en la qual hi consta també per primera vegada una descripció artística del monestir.

Malgrat tot, s'ha de dir que l'autor relatarà la història del monestir de manera fantasiosa i per tant, amb poca credibilitat històrica²⁸. Quelcom interessant que farà Parassols és l'intent de posar dia i any a la fundació del monestir, arribant a la conclusió que la fundació d'aquest la podríem datar a principis del segle XI, quelcom que ja havia començat apuntant Ripoll i Vilamajor i que sembla que Parassols donà per fet (tenint en compte que l'ordre de Cluny entrà a la península en aquestes dates). L'autor també farà referència a la "Llegenda del Nen", a partir de la qual determinarà quins foren els orígens del monestir dedicat a Sant Pere. Per finalitzar l'article, Parassols farà una descripció artística del cenobi, remarcant que els vescomtes

²⁵ *Ibid.*, p. 7

²⁶ PARASSOLS, P. "San Pedro de Casserras", a: *El Museo Universal: periódico de ciencias, literatura, artes, industria y conocimientos útiles* [en línia]. Madrid: Imprenta i librería de Gaspar y Roig, 9 setembre del 1866, Any X, núm. 36, p. 282- 283. [Data de consulta: 14 de desembre de 2017]. Disponible a: http://prensahistorica.mcu.es/es/publicaciones/numeros_por_mes.cmd?idPublicacion=9058&anyo=1866

²⁷ *Ibid.*, p. 282.

²⁸ Com la creença que foren els romans qui van construir el Castell de Casserres (quelcom que intenta demostrar a partir d'un suposat document del segle XIII, el qual no cita en cap moment), l'ocupació àrab i la posterior conquesta per part de Lluís el Pietós (798).

fundadors van seguir el pla d'austeritat cluniacenc, destacant l'estil bizantí del campanar i fent petits apunts sobre les destrosses dutes a terme per un terratrèmol l'any 1427. Així mateix, també farà referència a algunes de les obres d'art que encara quedaven dins l'església. Per acabar, afegirà una compilació dels diferents priors que governaren el monestir, el pas d'aquest a mans dels Jesuïtes de Barcelona i posteriorment, a mans de particulars.

Remarca la importància d'aquesta primera història del monestir, la posterior edició del text com a obra independent sota el nom de *Historia de San Pedro de Casserras: monumento de los más antiguos del llano de Vich*²⁹ l'any 1867.

Un fet que influenciarà en el coneixement i estudi del cenobi serà sens dubte l'excursionisme científic, sorgit en aquest mateix segle XIX. Fou promogut per un gran nombre d'associacions excursionistes d'arreu de Catalunya, les quals al llarg dels anys faran tot un seguit de visites al monestir i en deixaran constància de forma escrita.

Cèsar Torras August, president de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1885) i el Centre Excursionista de Catalunya (1902-15; 1921-23), serà el responsable de redactar l'excursió duta a terme a Vich, Roda, Sant Pere de Casserres i Sabassona a les *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*³⁰, una revista que tindrà un gran valor històric degut al seu caràcter primerenc. Al llarg d'aquesta excursió duta a terme els dies 20, 21 i 22 d'abril de l'any 1878, visiten els diferents monuments destacats de Vic i Roda i més detingudament el monestir en ruïnes de Sant Pere de Casserres. Tot i que la tasca de l'autor no és fer una descripció artística del monestir, si que escriu unes petites ratlles referents al tema:

«Ennegrides y rónegas parets del monestir sospès sobre l'abisme, son típic campanar quadrat y la severitat y misticisme religiós de las líneas arquitectónicas de la enrunada Iglesia el sigle XI.»³¹

A més a més, destacarà el gran romanticisme que li inspira el lloc i també la resignació cristiana més sublim:

«Allí tant sols se compren al fervorós creyent que entregat en un tot á Déu y transportat per lo més delirant misticisme arriba á olvidar pera sempre un mon al qual ja no hi pertany.»³²

²⁹ PARASSOLS, P. *Historia de San Pedro de Casserras: monumento de los más antiguos del llano de Vich*. Barcelona: Imprenta de El Porvenir de la Vidua de Bassas, 1867.

³⁰ AUGUST, C. "Excursió a Vich, Roda, Sant Pere de Casserres y Sabassona", a: *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques* [en línia]. Barcelona: Tipografia de Jaume Jepús, 1880-1884, vol. 2 (1878), p. 154-167. [Consulta: 29 gener, 2018]. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/73592>

³¹ *Ibid.*, p. 161-162.

Dins aquest article, serà de gran importància l'aparició, per primera vegada, del dibuix d'un capitell del monestir; fet per D.J. Morell a partir d'un croquis de D.J. Guasch.

Il. 27: Dibuix d'un capitell del monestir fet per D.J. Morell a partir del croquis de D.J. Guasch.

Aquest mateix any es publicarà un dels àlbums més importants del moviment excursionista científic, *L'Album Pintoresch-Monumental de Catalunya*³³. Un volum de gran format il·lustrat amb heliogravats acompanyats de text explicatiu referent al monument o lloc reproduït. En aquest cas serà Joaquim Guasch, arqueòleg i escriptor, l'encarregat d'escriure el text dedicat a Sant Pere de Casserres, tot fent un petit viatge a través de la localització del monument i la seva història. Aquest autor no aportarà res de nou al coneixement del monument, ja que seguirà fidelment el que havien dit anteriorment autors com Ripoll i Parassols, extraient les dades de l'obra d'aquest últim. Tan Guasch com altres autors destacaran l'estat ruïnós en el qual es troba l'edifici i intentaran reivindicar-lo com a «*un dels mes notables monuments de l'art religiós de la terra catalana.*»³⁴ Sempre amb l'intent de revertir la situació i conscienciar de la necessitat d'intervenir.

³² *Op. cit.*, 30

³³ Associació Catalanista d'Excursions Científiques. *Album pintoresch-monumental de Catalunya: aplech de vistas dels més notables monuments i paisatjes d'aquesta terra acompanyades de descripcions y noticias històriques de guías per a que siguin fàcilment visitats* [en línia]. Barcelona: Associació Catalanista d'Excursions Científiques, 1878. [Consulta: 14 desembre, 2017]. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/59933>

³⁴ GUSACH, J. "Sant Pere de Casserras (Castrum Serras)". A: *Album pintoresch-monumental de Catalunya* [en línia]. Barcelona: Associació Catalanista d'Excursions Científiques, 1878, núm. 9. [Consulta: 14 desembre, 2017]. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/59933>

3.3. Les fonts del segle XX

L'any 1902 Josep Gudiol, arquitecte i historiador de l'art, publicarà l'obra *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*³⁵. És curiós veure com Gudiol partirà del model francès que tot just estava arribant a Catalunya, segons el qual els autors tracten l'estudi dels monuments medievals partint de recerques en fons primàries. D'aquesta manera, es va popularitzar la redacció de manuals d'arqueologia monumental, sobretot en l'àmbit eclesiàstic³⁶. En aquesta obra, l'autor utilitzarà Sant Pere de Casserres com a exemple de restauració duta a terme entre els segles X i XI³⁷, i d'església de tres naus sense creuer o també d'església formada per tres naus d'iguals altura i cobertes per un canó seguit. Proposarà com a data de consagració de l'església l'any 1006, quelcom que canviarà a partir de l'estudi realitzat per Eduard Junyent³⁸.

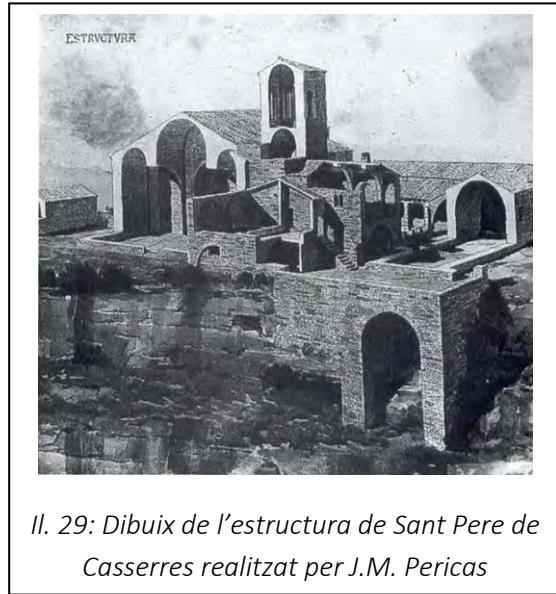
³⁵ GUDIOL, J. *Nocions d'arqueologia sgrada catalana*. Vic: Imp. De la Viuda de R. Anglada, 1902.

³⁶ BARRAL, X. "Algunes tesis de Puig i Cadafalch sobre la historia de l'art català", a: Balcells, Albert. *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporania*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2001, p. 23.

³⁷ Restauració promociionada per part de la vescomtessa Ermetruit l'any 1006.

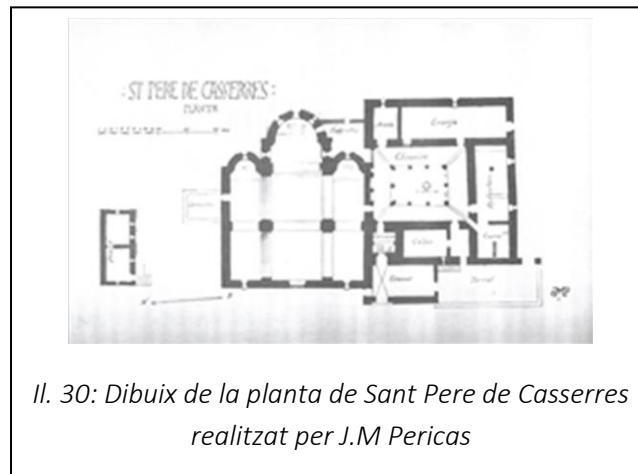
³⁸ JUNYENT, E. "La consagració de Sant Julià de Vilatorça", a: *Estudis d'història i art (segles IX-XX)*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2001, p. 133-144.

L'any 1904 s'escriurà per primera vegada un article dedicat completament a l'estudi artístic del monument. El seu autor fou l'arquitecte Josep M. Pericas i es publicà al Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya sota el títol *Sant Pere de Casserres*³⁹. Al llarg del text farà una descripció de les diferents àrees i estances del monestir, quines eren les seves funcions i com estaven distribuïdes. És interessant veure com ja qualifica el monument dins «*el més senzill y fins auster estil romànic* [...] *Es una construcció en que la recta y l'arch de cercle*

Il. 29: Dibuix de l'estructura de Sant Pere de Casserres realitzat per J.M. Pericas

exclouent tot lo demás.»⁴⁰ D'aquesta manera, Pericas seguirà en la mateixa línia que els autors anteriors i reiterarà de nou tot allò que ja havia dit Parassols respecte al monestir. Impregna el seu text amb una gran melancolia i tristesa davant de l'estat en què es troba el cenobi, reivindicant la necessitat de que se'n parli i es restauri el lloc. Quelcom a destacar és la rellevància dels dibuixos de la planta i l'estructura del monestir que presenta Pericas per primera vegada, essent reproduïts a posteriori per una bona part dels autors que tracten el monestir de Sant Pere de Casserres en els seus obres.

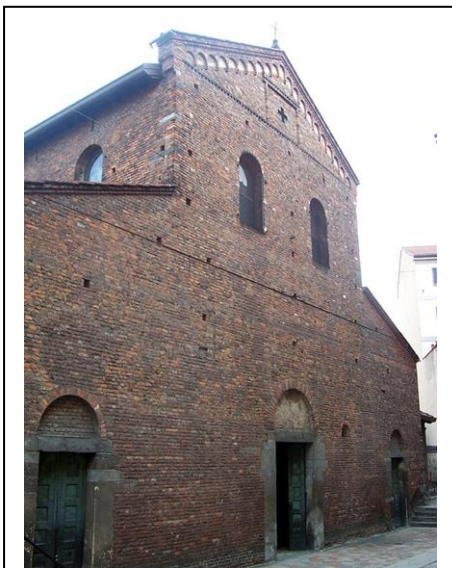

Il. 30: Dibuix de la planta de Sant Pere de Casserres realitzat per J.M Pericas

³⁹ PERICAS, J.M. "Sant Pere de Casserres", a: *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* [en línia]. 1904, agost, any XIV, núm. 115, p. 229-244. [Data de Consulta: 2 febrer, 2018]. Disponible a: https://ddd.uab.cat/pub/butcenexccat/butcenexccat_a1904m8v14n115.pdf

⁴⁰ *Ibid.*, p. 230

A través de l'obra *L'arquitectura romànica a Catalunya*⁴¹, Puig i Cadafalch, Falguera i Goday tenen la voluntat de situar el romànic català en l'òrbita europea i posar de relleu la figura de Catalunya en la formació de l'arquitectura romànica. Si bé els autors no aportaran notícies noves respecte a la història i descripció, seguint el que ja havien dit autors com Parassols, Marca i Pericas, cal indicar un aspecte novell que no és altre que l'estudi comparatiu entre el monestir en qüestió i l'església italiana San Vicenç *in Prato*, de Milà, ja que les dues segueixen un mateix model. Finalment, l'autor utilitzarà Sant Pere de Casserres com a exemple monacal que segueix el pla de *Saint Gall*.

Il. 31: Església de Sant Vicenç *in Prato* (Milà)

Il. 32: Pla de Saint Gall (c.820)

El llibre de l'historiador medievalista Francisco Monsalvatge, *El monasterio de San Pedro de Casserras*⁴², ha estat considerat per a molts especialistes com la primera, o la més completa, monografia, dedicada a Sant Pere de Casserres. Tot i això, al llarg del text veurem com l'autor reunirà els estudis publicats amb anterioritat i copiant en l'apartat artístic, el text que havia publicat Pericas al 1904. Malgrat que Gudiol ja havia fet esment al fet que l'església es va consagrar l'any 1006, Monsalvatge reafirmarà aquesta dada basant-se en un document del qual no cita la procedència. L'autor però, serà el primer en posar en dubte l'autenticitat de la "Legenda del Nen" o Sant Innocent, la qual fins al moment encara no havia estat discutida per ningú. Finalment, Monsalvatge voldrà demostrar la protecció dels vescomtes de Cardona i dels

⁴¹ PUIG I CADAVALCH, J.; DE FALGUERA, A.; GODAY, J. *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1909.

⁴² MONSALVATGE, F. *El monasterio de San Pedro de Casserras*. Girona: Imp. De Dalmau & Comp., 1910.

comtes de Barcelona, la subjecció que aquest va tenir a l'ordre de Cluny i el procés de decadència en el qual va entrar a partir del segle XII, incloent a manera d'annex un "catàleg" dels priors del monestir.

Seguint amb la tradició excursionista, l'any 1918 es van publicar dos textos sobre Sant Pere de Casserres al Butlletí de la Unió Excursionista de Vic.

El primer, escrit per Ramon de Vilanova i Rosselló⁴³, es tracta d'un priorològi del monestir. Aquest farà una ampliació del primer llistat presentat per Jaume Ripoll i Vilamajor. Tot i aportar un bon nombre de noms nous, aquest llistat, segons Vilanova, encara es pot ampliar més.

El segon fou escrit per Josep Gudiol⁴⁴ i es tracta d'un text breu en què l'autor farà un seguit de notes sobre l'estat, les donacions, les restauracions, els objectes..., que havien patit i es trobaven en el monestir al llarg dels anys 1262-1511. A més a més de fer palès una vegada més l'estat ruïnós del monestir, aportarà tot un seguit de noms de les diferents persones responsables de les restauracions dutes a terme al llarg dels segles XV i XVI. Concretament presentarà a quatre personatges: el mestre de cases Joan Codi, Pere Greuges, el mestre Francesch Vaxeras i el fuster francès Ambert Xaroser.

Una de les figures cabdals en l'estudi de Sant Pere de Casserres, serà el poeta i religiós Eduard Junyent. Qui va fer una de les aportacions més rellevants pel coneixement del monestir al proposar una nova data de consagració pel monument. Fou a través de l'estudi detallat de la consagració de l'església de Sant Julià de Vilatorrada⁴⁵, (publicat l'any 1946 a la revista *Analecta Sacra Tarraconensis*⁴⁶) que l'autor podrà determinar una possible data de consagració del monestir. Això permetrà desmentir finalment la teoria de Monsalvatge i situar la consagració en

Il. 33: Lipsanoteca procedent de Sant Pere de Casserres

⁴³ VILANOVA, R. "Priorològi del monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Butlletí de la Unió Excursionista de Vic*. Vic: 1918, vol. 3, p. 3-4.

⁴⁴ GUDIOL, J. "Notes referents a Sant Pere de Casserres", a: *Butlletí de la Unió Excursionista de Vic*. Vic: 1918, vol. 3, p. 4-6.

⁴⁵ JUNYENT, E. "La consagració de Sant Julià de Vilatorrada", a: *Estudis d'història i art (segles IX-XX)*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2001, p. 133-144.

⁴⁶ JUNYENT, E. "La consagració de San Julián de Vilatorrada en 1050", a: *Analecta Sacra Tarraconensis* [en línia]. 1946, núm. 19, p. 279-292. [Consulta: 8 febrer, 2018]. Disponible a: <http://www.bibliotecabalmes.cat/content/consagracion-san-julian-vilatorrada-1050>

una data més avançada i, per tant, més probable. A l'altar de l'església de Sant Julià de Vilatorrada, es van trobar dues capçetes que contenien relíquies. És a partir de l'estudi i comparació d'aquestes amb el vas de vidre trobat a l'altar de Sant Pere de Casserres (que incloïa també tot un seguit de relíquies), que Junyent va poder veure que el segell de l'anell episcopal que portaven tant les capçetes de Sant Julià de Vilatorrada, com el vas de vidre de Sant Pere de Casserres, eren el mateix. Aquests segells eren usats pel bisbe Guillem i seria aquest qui hauria consagrat els dos altars. Això doncs, permetrà situar la consagració de Sant Pere de Casserres més a prop de l'any 1050 que del 1006.

No es pot ometre en un estat de la qüestió el paper i les aportacions de Josep Junyent, religiós i poeta català, nebot d'Eduard Junyent. Un dels articles més importants en referència a Sant Pere de Casserres serà el que publicarà a la revista *Ausa*⁴⁷. Considerat com a primer anàlisi crític sobre Sant Pere de Casserres, l'autor serà el primer en posar en dubte els orígens de Casserres com a castell fortificat per Lluís el Pietós, relacionant-lo amb Sant Pau de Casserres, al Berguedà:

*«Sant Pau de Casserres, cap a Berga, forma amb Ausona i Cardona una línia molt més important en l'època i per tant més probable.»*⁴⁸

Tot i això, no serà fins l'any 1984 que veurem quallar aquesta teoria en la historiografia, ja que molts autors seguiran perpetuant la implicació de Lluís el Pietós.

L'autor desenvoluparà el fil argumental del seu oncle Eduard Junyent, fent incís en l'error de Monsalvatge i determinant que el document del qual ens parla, no és res més que una confirmació de bens o autorització feta per Ramon Borrell (qui en aquells moments tenia els drets comtals sobre el lloc), a la vescomtessa Ermetruit, que volia fer una restauració de la primitiva església de Sant Pere. Aquestes noves dades, permetran situar la consagració de Casserres entre els anys 1030 i 1050.

D'important rellevància serà el text d'Eduard Junyent publicat dins l'obra *Catalogne Romane*⁴⁹, el qual donarà a Casserres una projecció internacional. L'autor destacarà l'austeritat monàstica que mostren els edificis romànics i com aquesta aporta una gran facilitat constructiva. Destacarà la voluntat d'ostensió de potencialitat i grandesa que té el monestir, donat que la intenció de la casa dels Cardona era perpetuar-se en generacions successives. Una nova línia

⁴⁷ JUNYENT, J. "Sant Pere de Casserres", a: *Ausa* [en línia]. 1954, vol. 1, núm. 9, p. 397-403. [Consulta: 27 novembre, 2017]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/Ausa/article/view/39337/39211>

⁴⁸ *Ibid.*, p. 398.

⁴⁹ JUNYENT, E. *Catalogne Romane*. La Pierre-qui-Vire: Zodiaque, 1960, vol. 1, p. 103-110.

d'estudi iniciada per Junyent tractarà la possibilitat que un tercer fill d'Ermetruit fos l'ardiaca i abat de Sant Feliu de Girona i també bisbe de Vic. D'aquesta manera, aquest hauria pogut influir en la fundació monàstica. Per acabar, farà una descripció arquitectonico-artística però segueix sense entrar en detalls sobre les dependències monàstiques.

Aquest text fou tan important que es publicà novament, entre els anys 1975 i 1976, sota el títol *El ressò de Casserres*⁵⁰, i l'any 1987 el trobarem novament com a capítol dins el llibre *Monuments Romànics d'Osona*⁵¹.

Pel que fa al text d'Anscari Mundó, doctor en història de l'Església i llicenciat en arqueologia i art cristià, publicat a la revista *Annales du Midi* i titulat "Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'Est des Pyrénées du Xe au XIIe siècle"⁵², mencionarà breument Sant Pere de Casserres, dins el capítol dedicat a la congregació d'Oliba. Mundó farà referència a les cartes de condol que es van enviar des dels diferents monestirs a Cuixà per la mort del bisbe Oliba, ja que molts monjos el consideraven com un pare espiritual, el qual els havia unit en aquesta renovada vida monàstica. Des de Sant Pere de Casserres, es denominarà a Oliba de "Pare Piadós".

Un dels autors més importants i que més aprofundirà en l'estudi del monestir és Antoni Pladevall, sacerdot i historiador deixeble d'Eduard Junyent. La primera referència que farà a l'estudi del monestir serà a la seva obra de caràcter general *Els monestirs catalans*⁵³. L'autor farà un viatge a través de la localització i la història, aclarint i divulgant alguns dels conceptes que ja s'havien apuntat anteriorment i que no eren certs. Veurem com ja finalment quedarà desmentit el mite o la creença iniciada per Monsalvatge entorn a la consagració. Tot i això, Pladevall encara donarà per vàlid l'origen del castell de Casserres com a fortificació de Lluís el Pietós (quelcom que desmentirà en les seves futures publicacions). Serà ell qui iniciarà una de les hipòtesis més interessant entorn a la fundació del cenobi i que es relacionen amb la llegenda del Cos Sant. Segons Pladevall, si retenim l'essencial d'aquesta llegenda, cabria la possibilitat que el vescomte Bermon (el qual morí sense descendència), d'acord amb la seva àvia Ermetruit i la seva mare Engúncia, decidissin erigir el monestir amb una finalitat votiva, demanant a Déu

⁵⁰ JUNYENT, E. "El ressò de Casserres", a: *Catalunya romànica. L'arquitectura del segle XI*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975-76, vol. 1, p. 63-69.

⁵¹ JUNYENT, E. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Monuments Romànics d'Osona*. Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs, 1987, p. 77-85.

⁵² MUNDÓ, A. "Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'Est des Pyrénées du Xe au XIIe siècle". A: *Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale* [en línia]. 1963 maig, 3-5, p. 551-573. [Consulta: 6 desembre, 2017]. Disponible a: www.persee.fr/issue/anami_0003-4398_1963_num_75_64

⁵³ PLADEVALL, A. *Els monestirs catalans*. Barcelona: Editorial Destino, 1968, p. 238-246.

una descendència que no arribava⁵⁴. Aquesta teoria serà repetida en un futur pròxim per nous autors.

La importància de Sant Pere de Casserres també fou abordada per historiadors locals com Joaquim Serra i Vilella, veí de Roda de Ter que escriví tres articles sobre el monestir per a la revista del poble anomenada Roda de Ter. En ella hi col·laboraven diferents rodencs i s'hi parlava d'història local. L'article es dividirà en tres parts, publicades al llarg de tres publicacions especials de Festa Major. La voluntat de l'autor serà d'apropar la història del monestir a la gent del poble que no en té coneixença.

Al primer número⁵⁵, Serra seguirà difonent el que ja s'havia dit fins el moment sobre la història del cenobi, destacant però l'aportació de noves llegendes entorn el monestir. Una d'aquestes relacionarà el Cos Sant amb la pluja. Segons explica Serra, el Cos Sant havia inspirat forta devoció popular i, en temps de sequera, es formaven grans processons que sortien del monestir. Els monjos i fidels portaven el cos dins l'arqueta fins el riu Ter, aquest s'immergia a l'aigua del riu, demanant que plugués. En aquesta primera part, acabarà parlant dels monjos de la comunitat i farà una llista dels diferents priors que van passar per Casserres. El fet que el mateix autor ens digui que extreu aquest llistat de l'article de Parassols⁵⁶, donarà certesa que aquest no coneixia la nova llista ampliada per Vilanova a l'article publicat al Butlletí de la Unió Excursionista de Vic⁵⁷.

La segona part del text de Serra es publicarà l'any 1970⁵⁸ tractant-se fonamentalment d'una descripció arquitectònica i artística del monestir, la qual seguirà els conceptes que ja havien apuntat Pericas i Puig i Cadafalch; ampliant-ne certs aspectes a partir de la seva pròpia experiència al visitar el cenobi. A partir d'aquest moment, els autors començaran a interessar-se per les característiques purament arquitectònics i artístiques del monument. Pericas feu l'intent de determinar quines eren les diferents dependències, tot i això, els autors posteriors no voldran mullar-se i simplement ens diran que és difícil d'establir per a què servien cadascuna de les sales. Tot i això, Serra adjuntarà en el seu text una planta de tot el conjunt amb les diferents dependències.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 238.

⁵⁵ SERRA, J. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Roda de Ter*. Roda de Ter: Red Catalana de Prensas, 1969, núm. 28.

⁵⁶ *Op. cit.*, 29.

⁵⁷ *Op. cit.*, 43.

⁵⁸ SERRA, J. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Roda de Ter*. Roda de Ter: Red Catalana de Prensas, 1970, núm. 29.

Abans que s'edités la tercera part d'aquest article, Eduard Junyent publicà un breu llibre referent a la vida i obra de l'abat-bisbe Oliba⁵⁹ en commemoració mil·lenària del naixement d'aquest. L'autor parlarà un cop més de manera breu sobre Sant Pere de Casserres, plantejant un seguit d'hipòtesis segons les quals l'abat hauria pogut estar implicat en la construcció del monestir; el fet que es construï en temps d'Oliba, hauria comportat que no li fora indiferent.

«tant en l'ajuda a la fundació com en l'aprovació del pla que era executat, potser fins i tot fent entrar l'obra en l'òrbita de l'equip de constructors que portaven les obres d'ell.»⁶⁰

Junyent anirà més enllà en les seves hipòtesis i, tot i que ja havia quedat pràcticament solucionat el tema de la consagració de Sant Pere de Casserres, suggerirà la possibilitat que fos Oliba qui consagrés la basílica, la qual estaria gairebé acabada el 1039. Aquesta hipòtesi però, quedarà totalment descartada en la revisió que es va fer d'aquesta obra l'any 2008⁶¹, suprimint-se del text aquesta idea.

L'any 1971 s'edità finalment la tercera i última part de l'article de Serra⁶² on l'autor es dedicarà a fer un viatge a través de les diferents èpoques del monestir. Aquest seguirà les idees ja presentades per Parassols i Monsalvatge, afegint però les correccions fetes posteriorment. També farà un seguiment dels personatges implicats en la fundació del monestir, explicant qui foren i què hi aportaren. Havíem de parlar primer del text d'Eduard Junyent, en què tracta la figura d'Oliba⁶³, donat que aquest autor tornarà a insinuar la possible implicació d'Oliba entorn al monestir i la seva consagració. Quelcom que remarcarà Serra al final del seu article, és la creació del "Patronat pro-Casserres" fundat l'any 1935 i estroncat degut a la Guerra Civil. També farà incís, en les obres de conservació i restauració que va emprendre el Sr. Camil Pallàs, propietari de Casserres en aquells moments.

És molt probable que el següent autor entrés en contacte amb el monestir de Casserres a partir de la publicació d'Eduard Junyent *Catalogne Romane*. Estem parlant del medievalista nord-americà Walter Muir Whitehill, el qual es mostrarà interessat per la història de l'art català, fent referència a Sant Pere de Casserres en la seva obra *L'art romànic a Catalunya: segle XI*⁶⁴. Tot i

⁵⁹ JUNYENT, E. *Esbós biogràfic: commemoració mil·lenària del naixement de l'abat-bisbe Oliba*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, DL 1971, p. 32-33

⁶⁰ *Ibid.*, p. 32.

⁶¹ JUNYENT, E. *Esbós biogràfic del comte, abat i bisbe Oliba: Commemoració mil·lenària de la seva elecció abacial (1008-2008)*; Revisió a cura de Ramon Ordeix i Mata. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 37-38.

⁶² SERRA, J. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Roda de Ter*. Roda de Ter: Red Catalana de Prensas, 1971, núm. 30.

⁶³ *Op. cit.*, 59.

⁶⁴ WHITEHILL, W.M. *L'art romànic a Catalunya: segle XI*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 21.

que Whitehill no farà noves aportacions, seguirà les idees ja apuntades per autors anteriors mencionant l'error de Monsalvatge. Hem de tenir en compte la importància que s'escrigui en altres idiomes sobre el monument; això permetrà que la informació arribi fora de les fronteres catalanes i també espanyoles.

El primer estudi dedicat al castell de Casserres, serà fet per Antoni Pladevall i publicat al quart volum de *Els castells catalanes*⁶⁵ l'any 1973. És en aquest text on Pladevall corregirà els errors comesos per els antics autors, deixant assentades unes bases d'estudi d'aquest castell que posteriorment seran reafirmades per els estudis duts a terme en les excavacions arqueològiques dels anys 90. D'aquesta manera, l'autor deixa enrere les primeres notícies, de certesa dubtosa, i parlarà només dels fets que es troben ben documentats. El castell és documentat per primera vegada l'any 898, i entre aquest any i el 959, aquest consta d'un terme propi on hi havia diferents nuclis d'explotació rural. A més a més, juntament amb aquest castell hi havia una capella dedicada a Sant Pere, en ruïnes ja l'any 1006 però que motivarà la fundació del monestir. No serà fins l'any 1356 que tornarem a trobar testimonis del castell. Moment en què el sobirà Pere el Cerimoniós creà el comtat d'Osona i donar el castell a Bernat III amb la condició que aquet fos enderrocat o desmantellat en el període d'un any. Quelcom que sembla ser no es va dur a terme, ja que es tornarà a mencionar el castell de Casserres el dia 28 d'octubre del 1373, quan els consellers de Vic feren una petició a Pere el Cerimoniós perquè no fes entrar el castell de Casserres en el lot tornat als Cabrera com a senyors del comtat d'Osona, i d'aquesta manera evitar que els llocs fossin separats de la Corona. Es farà esment novament del castell en l'època de la Guerra de la Generalitat contra el rei Joan II⁶⁶, quan el prior de Casserres, fra Vicenç de Castellbell va decidir fortificar-se a Casserres, lloc que finalment va caure en poder del capitost remença Bernat Guillem d'Altarriba. Fou a partir de la presa del castell que els consellers de Vic es van queixar que el castell no s'hagués enderrocat com altres del mateix territori, ja que aquest donava accés d'una manera molt fàcil a la ciutat de Vic. Finalment, sabem que el 8 de juliol del 1472 el castell de Casserres ja estava completament derruït degut a la guerra. En darrer lloc, Pladevall donarà dades sobre eles muralles que encara resten a l'emplaçament (aportant detalls tècnics com l'aparell de construcció utilitzat i el materials) i datant la possible antiguitat d'aquesta (aproximadament dels segles VIII i IX).

Eduard Carbonell, catedràtic en Història de l'Art Medieval de la Universitat de Girona i la Universitat Autònoma de Barcelona, i actualment investigador de l'Institut Català de Recerca en

⁶⁵ PLADEVALL, A. "Castell de Casserres", a: *Els castells catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1973, vol. 4, p. 835-841.

⁶⁶ Conflicte civil datat entre els anys 1462 i 1472 que divideix en dos bàndols el Principat de Catalunya, essent el resultat d'una crisi politicosocial, institucional i econòmica.

Patrimoni Cultural, feu referència a Sant Pere de Casserres a la seva obra *El Romànic Català*⁶⁷. Al llarg del text destacarà dos elements fonamentals del primer romànic que es troben a l'església del monestir i que apareixen per primera vegada a Catalunya: la volta de canó amb arcs torals i les finestres cegues absidals. Pel què fa a la història, seguirà perpetuant les mateixes idees que ja s'havien plantejat. Per acabar, apuntarà que ja s'ha cobert la volta de la nau caiguda i que s'ha suprimit el mur que tapiava la nau.

L'any 1978, la Doctora en història de l'art Teresa Vicens, presentà al *Xè Congreso de historia de la Corona de Aragon*, tot un seguit de documents provinents del monestir de Sant Pere de Casserres datats en l'època de Jaume I⁶⁸ (1213 i 1276). A partir de l'estudi dels documents, Vicens arribarà a la conclusió que, tot i la importància del monestir, aquest no hauria tingut un paper rellevant en l'obra d'expansió i les noves directrius econòmiques del regnat de Jaume I (segons Vicens, això podria ser degut a la localització del monestir, la relació que hauria tingut amb la societat de terratinents i la seva subjecció a Cluny). Tot i això, segons l'autora, el monestir es relacionà amb una de les innovacions del segle XIII. Al llarg del document copsarem l'aparició constant de les fórmules de dret romà⁶⁹.

A *Cataluña*⁷⁰, Eduard Junyent reiterarà les idees ja defensades a *Catalunya romànica, l'arquitectura del segle XI*⁷¹ l'any 1975. Novament es farà un repàs de la història i una descripció del monestir.

Joan Albert Adell, arquitecte especialitzat en la restauració i rehabilitació del patrimoni arquitectònic, i també arquitecte encarregat de la restauració de Sant Pere de Casserres, és l'autor del següent títol: "Notes introductòries a l'estudi de l'arquitectura dels claustres"⁷², el qual podem trobar dins la revista *Quaderns d'estudis medievals*, publicada entre els anys 1980 i 1987. L'article es divideix en dos números on l'autor fa un estudi detallat de l'arquitectura de claustres a Catalunya. És això el que el porta a mencionar breument el monestir de Casserres posant-lo com a exemple en dues ocasions: primerament, és una mostra d'edifici monacal que conserva les seves estructures originals quasi intactes, presentant uns volums compactes i unes

⁶⁷ CARBONELL, E. *El romànic català*. Barcelona: Edicions 62, 1976, p. 113-117.

⁶⁸ VICENS, T. *Documents del monestir de Sant Pere de Casserres de l'època de Jaume I*. Zaragoza: Institución "Fernando el Católico" (C.S.I.C), 1978.

⁶⁹ Normes jurídiques a partir de les quals es regí el poble romà al llarg de la seva història. En podem veure fragments compilats als "Usatges de Barcelona" (usatges que formaven el dret consuetudinari barceloní), els quals es van redactar de manera definitiva al llarg del regnat de Jaume el Conqueridor.

⁷⁰ JUNYENT, E. "Sant Pere de Casserres", a: *Catalunya*. Madrid: Encuentro, 1980, vol. 1, p. 100-107.

⁷¹ *Ibid.*, p. 63-69.

⁷² ADELL, J. "Notes introductòries a l'estudi de l'arquitectura dels claustres", a: *Quaderns d'estudi medievals*. Barcelona: Artestudi Edicions, 1981, núm. 4, p. 245-253, núm. 5, p. 256-278.

façanes amb poques obertures. Segonament, Casserres és un model de la concepció del pati claustral a l'època medieval, comprénent-lo com a jardí. En certs casos és definit amb un paviment d'obra sota el qual hi haurà una cisterna per a emmagatzemar l'aigua.

A *Història d'Osona*⁷³ es dedicarà un capítol al monestir de Sant Pere de Casserres, on novament es tractarà la història del monestir, destacant la seva primera funció estratègica i defensiva com a fortificació de Lluís el Pietós. A continuació, es seguirà exposant la història del lloc tal i com ja la coneixem, i es farà una petita descripció arquitectònica del monestir. Tot seguit i com a tall de mostra, presentaran el document de donació de tot l'alou de Guillem Gerbert al monestir de Casserres, a partir del qual es pot veure la voluntat d'una part de la població que decidia fer donacions al monestir, ajudant-lo d'aquesta manera a subsistir.

Serà amb la publicació del *Catalunya Romànica*⁷⁴, i la inclusió d'un estudi complert i detallat del monestir, que els futurs autors que es dediquin al tema deixaran enrere moltes de les qüestions dubtoses. És aquí on trobarem un recorregut lineal i ordenat de la història del monestir, començant pel castell de Casserres, informació extreta íntegrament del text de Pladevall publicat a *Els castells catalans*⁷⁵ i ja comentat en aquest treball. Pel que fa a la història del monestir, l'autor reincidirà entorn les idees ja proposades anteriorment, tot i que plantejant noves causes per a la davallada del cenobi. Al llarg de la historiografia els autors atribueixen aquest període de foscor a l'entrada dels priors comendataris i als terratrèmols del segle XV, tot i això, hem de tenir en compte altres factors com el despoblament del segle XIV i XV, els assaltants al monestir, les males relacions entre els priors i el bisbat de Vic i el gran endeutament del monestir i el seu mal estat. A partir d'aquí, es prosseguirà a fer una exhaustiva descripció arquitectònica del monestir, fent un recorregut entorn els diferents espais i trencant amb la creença que «l'església de Casserres fou concebuda més llarga, com una basílica normal, i que les mides del lloc obligaren a fer-la més curta del previst.»⁷⁶ El sistema compositiu d'aquesta planta és del tot coherent, i és que la «seguretat del seu traçat exclou qualsevol dubte o replantejament.»⁷⁷

⁷³ ALBAREDA, J.; FIGUEROLA, J.; MOLIST, M.; OLLICH, I. "Una comunitat monàstica: Sant Pere de Casserres", a: *Història d'Osona*. Vic: Eumo Editorial, 1984, p. 342-346.

⁷⁴ VIGUÉ, J.; PLADEVALL, A. "Sant Pere de Casserres", a: *Catalunya Romànica*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984, vol.2, p. 353-382.

⁷⁵ *Op. cit.* 53.

⁷⁶ *Op. cit.* 74.

⁷⁷ *Op. cit.* 74.

Novament Joan Albert Adell farà referència a Sant Pere de Casserres a l'obra *L'arquitectura romànica a Catalunya*⁷⁸, més concretament dins el capítol dedicat a l'obra dels vescomtes d'Osona. Publicat el mateix any que el manual *Catalunya Romànica*⁷⁹, Adell ja mostrarà les diferents aportacions en la historiografia referent al monestir. L'autor contraposarà l'església de Sant Pere de Casserres amb l'obra olibana, on clarament destaca el gust per la monumentalitat basada en l'abundància d'elements compositius (com per exemple els absis). És més, la composició en l'obra del bisbe Oliba és basada en una accentuada tensió entre les horitzontals i verticals. Seran aquestes les principals diferències entre l'obra d'Oliba i la dels vescomtes d'Osona, i per tant a Sant Pere de Casserres ja hi haurà una «*voluntat de recerca de la grandiositat espacial, assajada per diferents camins, i per la composició exterior basada en la compacitat, que integra totes les línies de força en el propi edifici, sense accentuar les tensions entre les verticals i les horitzontals, concentrades en el tot harmoniós de la compacitat del propi volum edificat.*»⁸⁰

Il. 34: Vista de l'església des de l'absis central

⁷⁸ ADELL, J. "L'obra dels vescomtes d'Osona", a: *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Sant Cugat del Vallès: Els llibres de la frontera, 1986, p. 104-108.

⁷⁹ *Op. cit.* 74.

⁸⁰ *Op. cit.* 78.

Una de les autores que es dedicarà a l'estudi de Sant Pere de Casserres serà Teresa Soldevila. Veurà la necessitat de realitzar un estudi monogràfic sobre el cenobi ja que, segons ella, fins el moment encara no se n'havia fet cap amb profunditat. D'aquesta manera, Soldevila titularà la seva tesi de llicenciatura *Del castell al monestir: Sant Pere de Casserres*⁸¹. Com ja podem veure al propi títol, al llarg del text s'estudiarà exhaustivament tant el castell de Casserres com el monestir. Tot i la voluntat de Soldevila, l'estudi del castell s'haurà de basar en suposicions degut als pocs vestigis que es conserven i l'escassetat de documentació. Tot i això, Soldevila podrà fer una aproximació a l'economia existent al segle X. Arribarà a la conclusió que, tot i la funció estratègic-defensiva del castell, aquest també hauria exercit una funció administrativa dins de la seva demarcació. A més, la documentació ens mostraria una *«continuitat de poblament, el qual apareix amb cert nivell d'organització econòmica i social, constatant-se un predomini de la petita propietat lliure, a mans de famílies pageses, caracteritzades per un grau destacable de mobilitat i l'inici d'un clar procés de concentració de la propietat del sòl.»*⁸² La iniciativa nobiliària en la construcció del monestir, el lloc tan característic on aquest es situa i el canvi de residència a Cardona per part de la família vescomtal, la porta a pensar en la possibilitat que la creació del monestir *«respondria a una determinada projecció política, potser en vies d'una reorganització i reordenació de tota aquesta àrea de les Guillerries i l'extens sector del terme de Roda, en la que els vescomtes pretenien assegurar-hi llur influència.»*⁸³ Tot i que això no es va arribar a complir, el monestir seria una eina de poder per als vescomtes d'Osona-Cardona, el qual finalment cediren a Cluny.

Finalment, Soldevila acabarà el seu treball realitzant un estudi geogràfic i històric per veure com es va ampliar i organitzar el patrimoni del monestir i quina era la seva estructura econòmica i social.

Il. 35: Vista del monestir i l'entorn natural

⁸¹ SOLDEVILA, T. *Del Castell al monestir: Sant Pere de Casserres*. Tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1986.

⁸² *Ibid.*, p. 243.

⁸³ *Ibid.*, p. 244.

L'autora no abandonarà el tema després de la tesi, sinó que farà noves aportacions en diferents articles. En aquest cas, és un article que trobarem al Butlletí de la Unió Excursionista de Vic i que és anomenat *Sant Pere de Casserres: una significació històrica*⁸⁴. Soldevila tornarà a fer esment a les diferents qüestions històriques i arquitectòniques del monestir, recalcant especialment l'aspecte llegendari d'aquest, el qual, sembla ser que ha arrelat molt en la cultura popular. Segons l'autora, vindria relacionat amb la gran adquisició de terres i bens per part del monestir, ja que aquest s'hauria convertit en un gran senyoriu feudal. Haurien estat tant les famílies nobiliàries com les no nobiliàries les que haurien deixat importants llegats testamentaris al cenobi. D'altra banda, els fidels també solien fer donacions pietoses a aquest, esperant assegurar-se la salvació divina. Hem de tenir en compte però, que algunes d'aquestes donacions podrien ésser préstecs que no haurien estat retornats ja que les famílies de camperols eren humils.

L'any 1992, Alba Erra i Maria Ocaña (directora del Jaciment arqueològic de l'Esquera de Roda de Ter), publiquen el llibre *Esglésies romàniques: 118 testimonis arquitectònics de la història d'Osona*⁸⁵, en què volen mostrar l'evident personalitat i característiques individuals del romànic osonenc, comarca que compta amb les més afortunades i riques manifestacions d'aquest art. Es tracta d'un llibre petit en el qual es limiten a resumir novament, i de forma breu, allò que ja es coneix del monestir.

Serà amb la finalització dels treballs de restauració duts a terme al monestir, que es publicarà a la *Revista d'Osona*⁸⁶ un número dedicat gairebé en la seva totalitat a Sant Pere de Casserres on trobarem tot un seguit d'articles i entrevistes. Primerament, en trobarem una a Antoni Pladevall en què se li pregunta sobre la restauració, la història del monestir, els possibles visitants, l'accés a aquest, etc. Aquest no ens aporta res de nou, però sí la visió més personal d'un dels autors més prolífics en referència al tema. També es parlarà del turisme i els actes col·lectius que donaran vida al monestir, posant en relleu la museografia utilitzada, un projecte novedós que el que volia era explicar com era la vida al monestir d'una manera clara i visual a partir de la utilització de maquetes, ordinadors, etc. A través d'aquesta publicació, també es voldrà donar a conèixer quina fou la voluntat de la restauració del monestir, la qual es va dur a terme respectant l'estructura original d'aquest. Quelcom de gran interès que se'ns explica, és la troballa de l'acta notarial datada de l'any 1410 en la qual un fuster i un picapedrer descriuen el

⁸⁴ SOLDEVILA, T. "El monestir de Casserres: una significació històrica", a: *Butlletí de la Unió Excursionista de Vic*. 1987, núm. 193.

⁸⁵ ERRA, A.; OCAÑA, M. *Esglésies romàniques: 118 testimonis arquitectònics de la història d'Osona*. Figueres: Vallès, 1992, p. 42-44.

⁸⁶ *La revista d'Osona*. Vic: Promocions Informatives d'Osona, juliol 1998, núm. 9, p. 14-60.

monestir. És això el que ha permès als estudiosos conèixer amb certesa quines foren les funcions de les diferents dependències monacals. Es posarà de rellevància l'important modificació que va patir el claustre, una de les parts del monestir que es trobava en més mal estat. Una altra de les entrevistes que destaquen d'aquest número, seran les fetes a Victor Pallàs i Carme Arisa, antiga propietària del monestir, els quals ens donaran novament un punt de vista molt personal del lloc i com aquest va passar a mans de la Generalitat.

Amb la restauració del cenobi duta a terme, apareixeran tot un seguit de guies que destacaran la localització del monestir, la història d'aquest i els aspectes artístics. Moltes seran destinades a un públic més general possible visitador Casserres i el seu indret.

La primera guia que es publicarà serà la de Rosa Maria Asensi titulada *Catalunya Romànica*⁸⁷. L'autora ens informará de l'aparició d'un gran nombre de tombes antropomorfes a l'emplaçament datades dels segles IX i X. A més, aquestes seran d'una gran semblança amb les ja trobades al poblat de l'Esquerda⁸⁸, el qual es troba molt pròxim al monestir. És a partir d'aquí que s'ha pogut afermar l'existència d'un nucli de poblament que es dataria anterior a la fundació del monestir, quelcom ja apuntat anteriorment per Soldevila i que finalment queda provat gràcies a les excavacions arqueològiques. Asensi també farà menció a l'antiga església dedicada a Sant Pere de la qual no se'n van trobar indicis, quelcom que portarà a considerar als experts que el monestir va ser construït sense tenir en compte el que ja hi havia anteriorment a l'emplaçament. Tal com s'ha dit anteriorment, convé ressaltar l'acte notarial trobada i datada de l'any 1410 que ens permetrà conèixer les funcions de les diferents estances monacals.

Il. 36: Tombes antropomorfes

⁸⁷ ASCENSI, R.M. *Osona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 74-82.

⁸⁸ Jaciment ibèric i medieval situat a les Masies de Roda, dins d'una ubicació privilegiada i estratègica sobre el riu Ter, quelcom que ha ajudat a que l'indret fos ocupat des de la prehistòria, en l'època ibèrica i fins l'edat mitjana.

A propòsit del següent títol, hem de subratllar la intenció d'estudi que han tingut els autors anteriors, els quals s'han evocat al treball històric i arquitectònic de l'edifici, deixant enrere tot allò més anecdòtic i personal. És Victor Pallàs, escriptor, filòleg i editor, fill de Camil Pallàs i Carme Arisa (família propietària de Sant Pere de Casserres més de 200 anys), qui al llarg del seu llibre *El Cos Sant*⁸⁹ farà un estudi del monestir tot aplegant la memòria personal i popular del lloc. Al text, Pallàs exposarà tot un seguit de qüestions, relacionades principalment amb el Cos Sant, que el porten a la conclusió que aquest n'és una peça fonamental del conjunt. Seran d'especial interès les històries personals que l'autor explicarà i que involucran sempre el monestir i el cos de l'infant, a més, citarà i relacionarà aquestes vivències amb les fonts més importants referents al tema. Afegirà també les diverses llegendes entorn el Cos, ja relatades amb anterioritat, i que aportaran una certa aureola de misteri al monestir. Serà Pallàs qui finalment desvetllarà el misteri de la desaparició del Cos Sant i la seva posterior trobada. L'Infant va ser robat a finals de l'any 1966 i retornat a mans dels propietaris de Sant Pere de Casserres a finals dels anys 80, quedant a mans d'aquests fins a trobar un lloc segur on poder dipositar-lo, ja que el monestir s'havia convertit en un lloc freqüentat per espiritistes i on se celebraven misses negres. Ara bé, no va ser fins als anys 90 que es va conèixer tota la veritat sobre la desaparició, i és que dins l'arqueta s'hi va trobar «un cilindre de vidre segellat amb lacre que contenia un paper enrotllat que deia, escrit de pròpia mà en bolígraf blau: "Història autèntica de la presència aquí d'aquest Cos Sant".»⁹⁰ També dins el cilindre s'hi trobaren un seguit de fulls on s'explica la història completa del robatori, on s'havia conservat el Cos Sant i un goig que es van escriure sobre aquest.

Il. 37: Imatge del Cos Sant

⁸⁹ PALLÀS, V. *El Cos Sant. Sant Pere de Casserres, entre el mite i la realitat*. Barcelona: La Busca edicions S.L., 1998.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 36.

L'any 1998, Teresa Soldevila, decidirà publicar el llibre *Sant Pere de Casserres. Història i llegenda*⁹¹. Aquest és fonamentalment una actualització del primer estudi dut a terme per l'autora, revisat i posat al dia amb les novetats que es van presentar arran de les excavacions arqueològiques que, a més a més, confirmen algunes de les idees ja plantejades per Soldevila l'any 1986. L'any 1999, l'autora publicarà un nou volum anomenat *Sant Pere de Casserres: pels camins de la història*⁹², aquest partirà de l'obra que acabem de comentar i serà una versió més reduïda i enfocada al possible visitant de Sant Pere de Casserres.

Serà novament Antoni Pladevall qui publicarà un article sobre el tema a la *Revista Vic*, una publicació anual de divulgació vigatana. En aquest cas anomenat *Sant Pere de Casserres, joell romànic d'Osona*⁹³, dedicat completament a la història del monestir. L'autor no aportarà nova informació, tot i això, ens mostrarà la seva alegria al veure com finalment s'ha pogut restaurar el monestir.

Josep Pujades i Carme Subirana tractaran el tema a l'obra *Temps de Monestir. Els monestirs catalans entorn l'any mil*⁹⁴, on voldran destacar la importància de la localització del monestir, un lloc clau per a la comunicació i també un punt d'interès politicoadministratiu. Per tant, els autors seguiran les idees ja plantejades per Soldevila, segons les quals, Casserres hauria contribuït en la consolidació i organització del territori que ja es trobaria en plena emergència feudalitzadora. I és que, els vescomtes d'Osona-Cardona, a partir de la instauració del cenobi, haurien tingut un major control i una reordenació dels dominis de la zona de les Guillerries i l'antic terme de Roda. Contràriament a l'opinió d'un gran nombre d'autors anteriors, Pujades i Subirana, basant-se en l'estat del monestir l'any 1999 i la documentació escrita, voldran posar en relleu que no és possible afirmar l'existència d'un castell al lloc de Casserres. D'altra banda, també apunten la possibilitat que l'església del monestir sigui la mateixa que l'antiga església dedicada a Sant Pere, i que el document de l'any 1006 el que estigui fent no sigui una concessió sinó que estigui dotant l'església existent de Sant Pere per convertir-la en monestir. Posant en relació els diferents elements trobats a Casserres (muralla, església i necròpolis), arriben a la conclusió que en aquesta localització el que hi havia era un important assentament d'època alt-medieval, la qual no estaria vinculada a la presència d'un recinte monàstic, «Casserres presenta, doncs, als segles IX-X, un tipus d'hàbitat identificable amb els "incastellamenti", o poblats

⁹¹ SOLDEVILA, T. *Sant Pere de Casserres. Història i llegenda*. Vic: Eumo, 1998.

⁹² SOLDEVILA, T. *Sant Pere de Casserres: pels camins de la història*. Vic: Eumo, 1999.

⁹³ PLADEVALL, A. "Sant Pere de Casserres, joell romànic d'Osona", a: *Revista Vic*. Vic, 1999 juny, 29, p. 5-17.

⁹⁴ PUJADES, J.; SUBIRANAS, C. "La fundació de Sant Pere de Casserres", a: MIQUEL, M., SALA, M. (dir. Coord.). *Temps de Monestirs. Els monestirs catalans entorn l'any mil*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura: Pòrtic, 1999, p. 61-65.

*fortificats amb església pròpia, caracteritzats per una defensa que li proporciona la seva particular orografia i la presència d'una muralla construïda a la banda més accessible de la península.»*⁹⁵ Més encara i, segons els autors, la presència del monestir probablement no hauria implicat la desaparició immediata del poblament establert a la península.

3.4. Les últimes aportacions a la qüestió: el segle XXI

Arribem ja al final d'aquest estat de la qüestió, molts dels dubtes entorn a Sant Pere de Casserres han estat desvetllats, i la restauració duta a terme a l'última dècada del segle passat ha comportat una millor coneixença de l'edifici monàstic i la seva història. Tot això es veurà assentat en la historiografia produïda durant aquest segle i que seguidament comentarem.

La primera publicació d'aquest període serà d'Antoni Pladevall⁹⁶, qui escriví en aquest cas, una guia del monestir. Aquesta pretén abordar tot un seguit de qüestions. Primerament, vol oferir una història del monestir des de la seva fundació per, seguidament, proporcionar una guia completa per a un recorregut a fons del cenobi. D'aquesta manera, serà una guia que permetrà als visitants del monument conèixer els aspectes més interessants i destacats, proporcionant també una informació fiable i assequible al gran públic. Quelcom a ressaltar és que, tot i l'estudi dut a terme per Teresa Soldevila on presenta noves hipòtesis entorn a la fundació del monestir⁹⁷, Pladevall continuarà defensant fermament les seves idees, perllongant la voluntat de fundació votiva del monestir, tot basant-se en la presència del Cos Sant i la no descendència del vescomte Bermon. Quelcom que sorprèn del text, és el fet de situar-nos d'una manera precisa en el moment de pas del monestir a mans de la casa de Cluny. L'autor voldrà d'aquesta manera fer entendre al lector que la reforma gregoriana, la qual heretà l'esperit de reforma de Cluny, es va ampliar i estendre per tota l'església. D'aquesta manera, es creurà que els vescomtes de Cardona van acabar per acceptar plenament aquesta reforma, unint el monestir a Cluny l'any 1079. Per finalitzar el seu text, l'autor farà una síntesi de les diferents estances i espais del monestir, seguint sempre l'acta notarial de l'any 1410, tot i que posant en entredit que les funcions de les diferents dependències sempre fossin les descrites, ja que aquestes haurien pogut variar al llarg dels segles. Aquesta és una idea plantejada únicament per Pladevall, ja que els altres autors que han escrit sobre les estances han seguit el document del 1410 sense plantejar-se aquestes qüestions.

⁹⁵ *Ibid.*, p. 64.

⁹⁶ PLADEVALL, A. *Sant Pere de Casserres: guia del visitant*. Manlleu: Fundació Caixa de Manlleu: Consell Comarcal d'Osona, 2002.

⁹⁷ *Op. cita.* 81.

Si seguim fixant-nos en les diferents guies publicades sobre el tema, Adell i Mestres⁹⁸ publicaran una col·lecció que portarà al lector a conèixer el romànic català de les diferents comarques. Aquesta ajudarà al visitant a conèixer breument la història de Casserres, com arribar-hi, quines han estat les restauracions i accions dutes a terme al cenobi i les característiques artístiques i arquitectòniques generals del conjunt monàstic.

Mestres, Adell i Marent, publicaran novament un títol junts, *Monestirs de Catalunya*⁹⁹, on no desenvoluparan noves idees però si que reforçaran que la davallada del monestir no només va ser deguda als priors comendataris i els terratrèmols sinó que, com ja hem esmentat anteriorment, aquesta va ésser influenciada per un gran nombre de factors com la pesta negra, que va fer disminuir considerablement el nombre de població. De la mateixa manera que tots els autors anteriors, celebraran la restauració definitiva del cenobi i la troballa de l'acta notarial de l'any 1410.

Com hem pogut copsar fins ara, la restauració del monestir ha portat a la publicació de llibres de caire més divulgatiu i destinats a un públic més general. Serà també doncs, a la revista *Descobrir Catalunya*¹⁰⁰, on es publicarà un article destinat a apropar a la gent la història, l'arquitectura i les llegendes que envolten el monestir de Casserres.

L'última gran monografia dedicada al monestir de Casserres serà *Sant Pere de Casserres o la presència de Cluny a Catalunya*¹⁰¹, on Antoni Pladevall emprendreà novament una missió per desvetllar fins a l'últim detall possible de la història de Sant Pere de Casserres. A partir de l'estudi i anàlisi d'un gran nombre de documentació, Pladevall presentarà la història del monestir, sense variar allò ja dit fins el moment sobre els punts més importants i determinants de la història del cenobi, però en aquest cas aportant fins el mínim detall de totes les qüestions. Novament es presentarà la discrepància amb les hipòtesis plantejades per Soldevila, sobre les quals Pladevall ens deixarà molt clara la seva opinió: «*Sigui per aquesta raó o per alguna altra que ignorem, no pas per crear aquí un senyoriu feudal que els continués fent presents i representés o gestionés els seus béns a causa del trasllat de la família a Cardona, com algú ha pretès recentment.*»¹⁰² És interessant veure com Pladevall dedicarà un capítol sencer als monestirs filials de Casserres, a les esglésies parroquials subjectes al monestir, als diferents

⁹⁸ ADELL, J.A.; MESTRES, J. *Viatge al Romànic Català*. Barcelona, 2002, vol. 7, p. 91-100.

⁹⁹ MESTRES, J.; ADELL, J.; MARENT, R. "Sant Pere de Casserres", a: *Monestirs de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2003, p. 101-106.

¹⁰⁰ XICOY, E. "La tossuderia d'un monestir: Casserres", a: *Descobrir Catalunya*. 2003. Barcelona: Edicions 62, núm. 64, p. 98-104.

¹⁰¹ PLADEVALL, A. *Sant Pere de Casserres o la presència de Cluny a Catalunya*. Manlleu: Fundació Caixa Manlleu, 2004.

¹⁰² *Ibid.*, p. 65.

càrrecs que podien tenir els monjos dins el cenobi, quines foren les diferents famílies protectores del monestir (ja que no només els vescomtes de Cardona varen afavorir-lo sinó que famílies més pròximes a aquest també van fer importants aportacions i deixes¹⁰³) i com s'organitzava el patrimoni monàstic de Casserres. Els últims capítols del llibre seran dedicats a estudiar com fou el pas del monestir a mans privades, a la creixent importància que aquest tingué al llarg del segle XIX, quines foren les primeres intervencions per a conservar-lo i la definitiva restauració que es dugué a terme als anys 90 del segle passat. És doncs, una obra realment completa que aporta un gran nombre d'informació i la qual dóna al lector una visió concreta de tot allò important i destacable.

És evident qui han estat els dos grans investigadors de la qüestió, Antoni Pladevall i Teresa Soldevila. Serà a partir dels estudis publicats pels dos autors que Rovira redactarà el capítol dedicat a Sant Pere de Casserres per a la seva publicació *Les Masies de Roda. Història del nostre poble*¹⁰⁴. D'aquesta manera l'autor presentarà les idees de cadascun formant així un fil argumental entorn a la història del monestir.

Un dels documents més importants entorn a la història del monestir i al qual no s'havia pogut accedir fins l'any 2007 és el text del jesuïta Bernat Bolós, *Història del monestir de San Pere de Casserres: vuy unit a la Companyia de Jesús de Barcelona*¹⁰⁵. Tot i que se'n coneixia la seva existència, aquest romangué desaparegut des dels inicis del segle XIX, per tant, hem de tenir en compte que cap dels autors que tractà el tema hi havia tingut accés. Bolós, en les paraules de Pladevall, fou «un bon historiador, avesat a llegir i datar documents antics, que va treballar els arxius notariais de Vic, la coneguda com Cúria Fumada, i al de Barcelona que cita en la seva obra. També estava al corrent de la bibliografia històrica del seu temps [...]»¹⁰⁶. Tot i que al llarg del document no apareixerà el nom de l'autor, Pladevall no dubtarà que es tracti del seu manuscrit, confirmant-se la seva autoria gràcies a la data de la mort de Bolós i el context del propi manuscrit. Més que per les dades que aquest document ens pot aportar, és interessant per conèixer com era el monestir al segle XVIII, quines eren les notícies que els jesuïtes tenien sobre la història d'aquest i en quin estat es trobava el cenobi. Gràcies a aquest sabem que els membres de l'ordre abans citada creien que el castell havia estat aixecat pels "moros" i,

¹⁰³ Dins aquestes famílies trobarem els Senyors de Savassona, la família dels Sau, la família dels Cabrera, els Vilalleons i els Mirambell.

¹⁰⁴ ROVIRA, J.M. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Les Masies de Roda. Història del nostre poble*. Masies de Roda: Ajuntament de les Masies de Roda, 2005, p. 249-261.

¹⁰⁵ BOLÓS, B. *Història del monestir de San Pere de Casserres: vuy unit a la Companyia de Jesús de Barcelona* – any 1736/obra inèdita del jesuïta Bernat Bolós (1691-1759); transcrita i comentada per Antoni Pladevall i Font. Manlleu: Fundació Caixa Manlleu, 2007.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 14.

posteriorment, recuperat per Otger Cataló i Carlemany, a més a més de donar per cert que Lluís el Pietós el fortifiqués l'any 798. Aquests tampoc tenien notícia que l'ala nord de l'església havia caigut degut als terratrèmols del 1420, a més, creien que l'hospici o hospital era una presó. Veurem plasmada clarament la funció d'aquest manuscrit en els capítols següents on Bolós voldrà justificar la unió de Casserres al Col·legi de Betlem, mostrar que foren els vescomtes de Cardona qui fundaren el monestir i fer un recompte petit i ràpid dels dominis i senyories que posseïa Casserres. També descriurà els vels patronats, rectories i altres unitats que antigament tenia el monestir de Casserres (dels quals molts s'havien perdut), farà una llista dels abats, priors i rectors del Col·legi de Betlem de Barcelona (entre els anys 1015 i 1736), detallarà quins foren els passos dels jesuïtes per obtenir que el papa els confirmés la cessió de Casserres amb tots els seus béns i, finalment, justificarà l'extinció del monestir de Casserres per la decadència i relaxació dels seus darrers priors i monjos. Per tant, el que veurem serà una «*descripció molt vàlida de l'estat de Casserres les primeres dècades del segle XVIII.*»¹⁰⁷

La darrera aportació del tema tractat ha estat l'any 2009 i es tracta de la *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*¹⁰⁸ de Irene Llop. El text serà un recull dels documents relacionats amb Casserres entre el segle X i principis del XIV, els quals es conserven majoritàriament a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a l'Arxiu Comarcal d'Osona i a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic. A més a més d'això, Llop reunirà tot un seguit de documents ja publicats en diversos articles i llibres. Per tant, el que farà serà bàsicament un recull de documents transcrits que ens ajudaran a comprendre millor certs aspectes de la vida del cenobi.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 25.

¹⁰⁸ LLOP, I. *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Barcelona: Fundació Noguera, 2009.

4. LES RESTAURACIONS DEL MONESTIR

La conservació i restauració del monestir ha estat una qüestió que ha preocupat al llarg del temps, aspecte reflectit a l'anàlisi de la historiografia. Per aquest motiu, considerem necessari dedicar un punt específic que les abordi en aquest treball.

Al llarg d'aquest punt analitzarem els moments i les accions dutes a terme per a preservar i consolidar els diferents elements del cenobi, el qual ha estat en perill de desaparició gairebé durant tota la seva existència.

La preocupació per a la salvaguarda del monument es donà en èpoques molt diverses, ja al llarg dels segles XIV i XV, l'estat del monestir va despertar als monjos cluniacencs una preocupació per la impossibilitat de dur a terme el culte i la vida dels monjos. Sota la propietat de la família Pallàs i Arissa, el cenobi veié com es dugueren a terme obres de restauració per a la consolidació dels seus elements arquitectònics. Però fou l'any 1994 quan definitivament s'iniciaren les obres de restauració que tornarien l'esplendor a l'antic monestir permetent-ne conèixer amb profunditat els seus espais. Les darreres campanyes dutes a terme els anys 2005 i 2012 han actuat sobre les cobertes de l'església degut a les filtracions d'aigua.

4.1. Les restauracions anteriors a 1952

Tenim ben documentat en quin estat es trobava el monestir ja al segle XIV, un moment complicat no només per al cenobi sinó també per a la societat catalana. És per això que des de Cluny i, també a instàncies del Bisbe de Vic, l'any 1410 es va encarregar a Antoni Torra i Francesc de Pujol una inspecció al monestir per indicar les reparacions necessàries. Tot i que no sabem si aquestes millores es van dur a terme, si que coneixem quins haurien estat els seus costos: 1690 sous, el que equival a 84 lliures i mitja.

Els terratrèmols del 1427 van provocar la caiguda de la volta de la nau de tramuntana de l'església, quelcom que no es va poder reparar degudament i va portar al monestir a aparedar els arcs que la comunicaven amb la nau central (una reparació que arribà fins als anys 70 del segle passat). Al llarg del segle XV també es va decidir fer reformes al claustre, quelcom que segurament fou degut als terratrèmols ja esmentats.

L'última visita documentada per part dels visitadors de Cluny es feu l'any 1460, moment en què aquests tornen a fer esment de les reparacions necessàries al cenobi. Això podria indicar que, o bé les reparacions de l'any 1410 no es dugueren a terme, o que tot tornés a quedar en mal estat després dels terratrèmols.

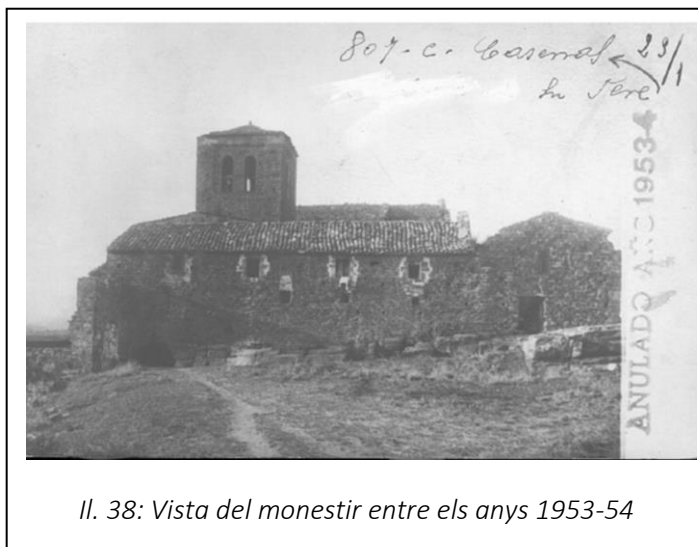
Novament l'any 1511 es van fer algunes obres de reparació al monestir, encarregades per Joan Caçador de Vic¹⁰⁹ i dutes a terme pel mestre de cases de Vic Francesc Vaixeras amb un cost de 25 lliures¹¹⁰.

La voluntat de restauració del monestir tornarà a aflorar a partir de la figura del bisbe Josep Morgades. Aquest visità el cenobi i veié la necessitat de netejar l'església. Fou això el que va permetre trobar la petita lipsanoteca i situar cronològicament la consagració de l'església. A més, aquest demanà als propietaris que tinguessin cura de l'estat de conservació del temple, ja que tenia la voluntat d'instaurar novament el culte religiós (quelcom que finalment no va ser possible).

Amb el creixent interès per part dels estudiosos entorn el conjunt monàstic, es va poder crear el Patronat de Sant Pere de Casserres (1934), a través del qual es volia fomentar l'interès pel monestir i aconseguir finalment fer una restauració i evitar-ne la ruïna irreparable. Aquest però queda estroncat amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola.

4.2. Les restauracions dels anys 1952 a 1962

Un segon moment d'intervenció en el monestir fou el període compres entre els anys 1952 i 1963, moment en què donat el creixent interès pel monument, i el transcurs dels anys passats de la guerra, Camil Pallàs (adscrit a la Diputació de Barcelona i marit de la propietària de Casserres) mirà de posar fi a la degradació i ruïna del cenobi. Pallàs promocionà les obres de neteja, restauració i consolidació dutes a terme entre els anys 1952 i 1963, cobrint la nau sud del claustre (restaurant la

Il. 38: Vista del monestir entre els anys 1953-54

volta de maó de pla, les portes i les finestres), i també la volta de la nau lateral nord de l'església (la qual havia quedat totalment afectada pels terratrèmols i havia estat enderrocada al segle XV), despareiant els arcs formers.

¹⁰⁹ Germà del prior comendatari Guillem Caçador.

¹¹⁰ IBAR TORRAS, E., BANDRÉS GRACIA, S. *Projecte de restauració de cobertes de l'ala de llevant, consolidació de murs de l'entorn i millora del conjunt del monestir de Sant Pere de Casserres. Les Masies de roda (Osona)*. Departament de Cultura. Servei de Patrimoni Arquitectònic, 2012. s/p.

Gràcies a aquestes accions es pogueren observar i recuperar tots aquells fragments de pintura romànica i gòtiques que havien arribat fins als nostres dies.

Aquestes accions foren discutides des del punt de vista formal, ja que es podria dir que en certs punts foren excessives. Hem de tenir en compte però, que aquestes permeten conservar les restes del monestir evitant-ne la desaparició imminent i irrevocable.

4.3. Les restauracions dels anys 1993 a 1999

La necessitat d'emprendre unes obres de restauració definitives i que tornessin a donar esplendor al cenobi es va instaurar en l'imaginari col·lectiu de les poblacions veïnes al monestir. El set d'abril de 1976 el president de la Diputació de Barcelona (Joan Antoni Samaranch), acompanyat d'altres autoritats, visità el monestir i es comprometé a emprendre la restauració de l'edifici. Això fou rebut amb gran satisfacció pels habitants del territori, ja que el lloc seguia essent destacat dins el món de l'excursionisme.

Les promeses fetes des de la Diputació de Barcelona no van ser suficients perquè arribés la restauració, així que des de diferents àmbits de la política local es va iniciar una campanya per a denunciar davant el Parlament de Catalunya la situació en la qual es trobava el monestir. L'any 1989 s'iniciaren gestions perquè la Direcció General del Patrimoni Artístic de la Generalitat dugués a terme les negociacions necessàries per evitar l'estat de ruïna en què es trobava el cenobi.

És així com finalment, l'any 1990 s'arriba a un acord de compra-venda per part de totes les parts implicades en la qüestió de Casserres i es pogueren iniciar els projectes de neteja, restauració arquitectònica i excavació arqueològica. Aquestes obres van ser atorgades a l'empresa Constructora d'Aro l'any 1994, i es van finalitzar a principis de 1999, duent-se a terme sota la direcció de l'arquitecte Joan Albert Adell i l'arquitecte tècnic Joan Antoni Rodón.

Per a la restauració de l'edifici era important seguir una metodologia molt concreta, respectant completament l'estructura original, la distribució i el volum del conjunt. El que es volia era mostrar com era un monestir benedictí del segle XI, essent-ne Casserres un dels millors exemples conservats. Tot i això, es van incorporar diferents elements per així facilitar-ne la visita al públic com baranes, escales i balustrades.

Serà rellevant l'excavació arqueològica duta a terme l'any 1995 d'acord amb el projecte de restauració. S'actuà en tots els sectors que es veurien afectats per remocions (subsòl, voltes i cobertes). A més, això permetria un major coneixement de la història de l'edifici i de les seves

preexistències. Aquesta excavació es feu extensiva a la totalitat del recinte monàstic i part del seu entorn.

Amb motiu de les excavacions arqueològiques, l'any 1996 es va presentar la reforma del projecte original. Això fou degut a la troballa de les cobertes originals de llosa de la nau central, nau sud, absis i absidioles de l'església, i coberta oest de l'edifici de llevant, totes elles restaren en bon estat de conservació. Per tant, se seguirà la metodologia proposada des d'un inici i es decidirà conservar els elements originals en els llocs on encara hi resta i als altres, s'hi utilitzarà la rajola de Sant Genís, ja que es tracta d'un material més compatible amb la llosa original. En aquesta rajola s'hi emprà un tractament específic per recobrir-la de verdet, d'aquesta manera s'aconseguirà mantenir una imatge d'homogeneïtat amb la resta de la coberta primigènia.

El fet de mantenir aquesta coberta fa que no es pugui dur a terme la consolidació prevista per als murs de l'església. Per aconseguir corregir l'esquerda de grans dimensions de la façana principal i d'aquesta manera segellar interiorment les esquerdes, es decideix fer un atirantament interior dels murs de l'església.

Il. 39: Vista de l'esquerda de la façana

Una altre de les parts important a tractar són les excavacions dutes a terme al claustre, on s'intentà reconstruir tal com era a l'època medieval. Es van mantenir les bases originals, es van reproduir les columnes i els capitells a partir d'aquells conservats al Museu Episcopal de Vic. Els materials utilitzats per a la realització dels arcs de mig punt fou l'estuc de color gris. La coberta i la galeria del claustre es van fer amb embigat de fusta. Tot i això, es va intentar utilitzar la gran majoria de material trobat a l'emplaçament.

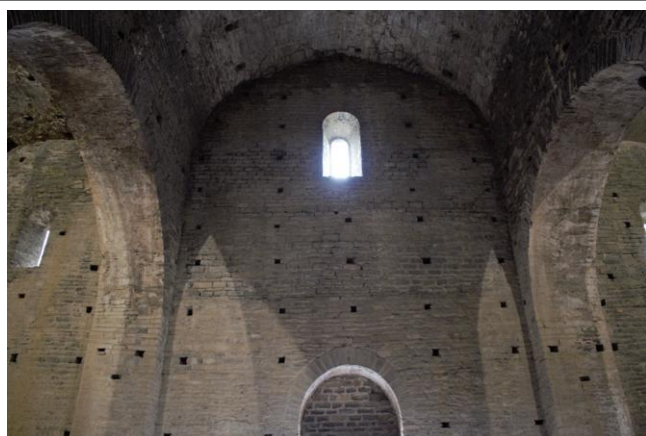

Il. 40: Vista de la restauració del claustre

Il. 41: Vista de la restauració del claustre

Pel que fa a l'interior de l'església, i a causa del terratrèmol del 1427, hi havia un desplom important en el mur de la façana principal, ja que la volta central s'havia desplaçat 45 cm en el seu punt més alt. A més a més, la façana lateral esquerra també tenia marcades deformacions. Per tant, les voltes no es trobaven lligades a la façana principal. Les obres de restauració

Il. 42: Interior de la façana principal de l'església

tingueren en compte aquestes dificultats i decidiren intentar recompondre i recosir les diverses

parts desequilibrades i reconstruir la pròpia monolicitat i l'equilibri inicial entre la façana i les voltes de l'església. Tot això s'aconseguí gràcies a atirantaments interns a la zona de la façana i alguns rejuntats de les esquerdes que presentava la volta. Pel que fa als paviments, es van realitzar amb formigó i ceràmica, i en tot moment es respectar el pendent de l'església.

Il. 43: Esquerdes de la façana lateral esquerra

4.4. La restauració de l'any 2005

La troballa de les cobertes originals fou una grata sorpresa per a la l'equip que realitzà les obres de restauració, tot i això, entre els anys 2001 i 2002 es va veure clarament que la coberta de l'església presentava problemes greus d'impermeabilitat. Es podien observar goteres a la nau central, i les filtracions d'aigua produïren arrossegaments i caigudes de materials de la volta de la nau central. A més a més, també es podien observar enfonsaments i fissures a la part superior de la coberta. Tot això afectava a la seguretat de l'edifici i els visitants, i es va veure la necessitat imminent de reparar-ho.

Aquest cop el projecte s'encarregà a l'arquitecte Santiago Bandrés Gracia i l'arquitecte tècnic Jordi Rigol Ripoll, ambdós tècnics del Servei de Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Les obres foren assignades per part del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya a l'empresa Construccions Guardiola.

A partir d'aquí es va fer un primer reconeixement en què es determinaren tres patologies diferents: primerament, exfoliat i trencament de les peces de Sant Genís d'un sector de la coberta de l'església (quelcom que fou degut a una cocció defectuosa). Segonament, hi havia esquerdes al rejuntat de lloses de pedra de la coberta, el que causava els importants degoters a la nau de l'església. Finalment, hi havia tot un seguit d'humitats i degoters en els encontres entre els vessants de les cobertes del claustre i els murs perimetrals.

Il. 44: Vessant nord de la coberta abans d'iniciar el desmuntatge de les lloses

Il. 45: Detall de les lloses de la vessant nord abans de començar el desmuntatge

Les filtracions es produïren a través de les lloses de pedra que formaven la coberta original del segle XI, les quals tot i estar unides amb morter de junta i col·locades sobre un llit de morter, presentaren irregularitats geomètriques per on es filtrà l'aigua. Tot i que això havia estat reparat a finals dels anys 90 amb reïna de color gris que recobria les pedres, l'estat d'aquesta reïna no era gaire bo i s'hi podien veure un gran nombre de fissures de retracció. El producte s'havia esquerdat degut a la manca d'elasticitat. A més a més, havien aparegut molses i aigües dins les fissures, el que era una prova de la retenció d'aigua que tenien a l'interior.

A tot això hem d'afegir-li la deformació de les cobertes, les quals no afectaven tot el conjunt, limitant-se al farciment de la volta i a la coberta immediatament superior.

Tan les humitats com la deformació de les cobertes afecta a les voltes de les naus de l'església. De fet, aquestes humitats eren presents també en aquestes voltes, creant un degoteig continu d'aigua a l'interior de l'església els dies conseqüents a una tempesta. Tot això provocà una caiguda constant de material a l'absis de la nau central. Les gelades també afectaven especialment a l'església, facilitant la gelificació i el despreniments de blocs de morter de la volta.

Tot els problemes sorgits derivaren de la decisió de mantenir les cobertes. I és que tot i que la voluntat que s'hi posà fou totalment vàlida i bona, els materials que s'utilitzaren, tot i que havien garantir que es mantindria la impermeabilitat, no feren una bona feina i això comportà un bon nombre de problemes essent doncs, tècnicament insuficient.

També es va poder observar que les esquerdes de la nau principal (amb un recorregut parabòlic) podien ser degudes a les deformitats que presentava el sistema arc-paret de l'alçat interior. Això feia que la volta es comportés com una paret recolzada sobre un sòl heterogeni. Entretant, es va voler descartar que l'origen d'aquestes esquerdes es trobes en la utilització dels ancoratges per a la consolidació de la façana.

Amb coneixença del gran nombre de problemes sorgits, els tècnics decidiren restituir la volta lateral desapareguda. Amb aquesta mesura es volia equilibrar novament les empentes de la volta central, re-centrar les càrregues, evitar compressions excessives sobre el pilar central nord, recompondre les diverses parts desequilibrades i reconstruir la pròpia monolicitat i el propi equilibri inicial del conjunt.

D'aquesta manera, la voluntat de les accions dutes al llarg de l'any 2005 es resumeixen en tres punts claus: primerament es va restituir la volta desapareguda. Segonament, es va restablir la continuïtat de les voltes en les zones on estaven fissurades i finalment es fer un aixecament de les cobertes per generar-ne unes de noves que funcionessin adequadament amb la posterior col·locació de les lloses de pedra originals.

Pel que fa als materials utilitzats, la formació de la volta de la nau lateral es va fer a partir d'un cindri de taulons, col·locant una capa de formigó de calç de 10 cm de gruix, les lloses de pedra, disposades a plec de llibre i morterades, i finalment, l'aplicació d'una capa de massissat de formigó amb armadura d'acer. A més a més, l'actuació també es va dur a terme a la part interior de la volta, restablint la continuïtat en les zones on es presentava excessivament fissurada. D'aquesta manera es van eliminar els elements que es presentaven saltadissos. Es van sanejar també les fissures amb morter i calç i es van eliminar els fragments més degradats.

Pel què fa a la coberta original, inicialment s'havia previst reaprofitar-ne un 90% de les lloses originals i així cobri un 66% de la superfície total

Il. 46: Treballs de desmuntatge de les lloses

de les cobertes. Això no va ser possible degut al mal estat de conservació i a la baixa qualitat de la pedra original (les quals corresponien a roques locals). Per això, finalment només es van aprofitar un 56% de les lloses originals, cobrint un 37% de la superfície total de les cobertes de l'església amb aquestes (espais corresponents a les teulades que cobreixen el presbiteri, els tres absis i els ràfecs de les naus nord i sud). La resta de superfície fou reconstruïda i complementada amb lloses noves de pedra calcària de Sant Vicenç.

4.5. Les rehabilitacions del 2012

La campanya d'intervenció fou portada a terme en el període comprès entre els anys 2011 i 2012. Els tècnics van poder apreciar comportaments mecànics deficients als morters d'assentament del nou enllosat de les cobertes de l'església (amb pedra de Sant Vicenç), i per tant s'aconsellava una nova fixació d'aquestes lloses. És per això que s'encarregà la redacció del Projecte Bàsic i d'Execució de rehabilitació de les cobertes del campanar i de l'església del monestir a l'arquitecte Santiago Bandrés Gracia.

Una de les possibles causes de la degradació dels materials foren els forts canvis de temperatura que es registren a la comarca d'Osona (poden variar de menys de 20 graus a més de 30 en un sol any). Per tal de combatre això, s'aplicà a l'assentament de les lloses un morter bord de calç amb addició de ciment pòrtland. Aquest al ser menys ric en ciment pòrtland i més ric en calç fa que sigui més permeable a l'aigua de pluja i que d'aquesta manera penetri amb més facilitat, es glaci i el morter es vagi desintegrant amb el pas del temps. A més a més, també hem d'afegir que la falta de rugositat i porositat de les lloses fa que el material es desprengui i llisqui vessant avall.

Aquestes afectacions s'han vist particularment remarcades a la vessant de tramuntana de la teulada.

Destaquen també les patologies i lesions documentades a les teulades del campanar, on veiem exfoliat, trencament i despreniment de les peces (rajoles de Sant Genís), i fissures de retracció dels morters d'assentament.

Al llarg d'aquestes obres de rehabilitació el que es va fer va ser fixar de nou les lloses de la coberta de l'església, substituir les peces de ceràmica de la teulada del campanar (anteriorment rajoles de Sant Genís) per teules àrabs antigues. Les afectacions compregueren les cobertes de lloses de les tres naus de l'església i la teulada del campanar del monestir de Sant Pere de Casserres.

5. CONCLUSIONS

El recorregut fet per les diverses aportacions dels historiadors que han estudiat el monestir de Sant Pere de Casserres, permet resseguir la història d'aquest de manera clara i entenedora. Actualment ens podem fer una idea de com succeïren els esdeveniments dins el cenobi, quina era la vida que els monjos hi feien, com va passar a mans de particulars, etc. Tot i això, el monestir encara té molts misteris per desvetllar, i per tant, encara hi ha línies d'investigació obertes per a futurs historiadors.

L'arquitectura i història del monestir de Sant Pere de Casserres la trobem tractada en un bon nombre de bibliografia, i és que ha despertat un gran interès al llarg del temps entre els estudiosos. D'aquesta manera, hem pogut veure com hi ha una línia principal de teories i hipòtesis que han tingut més fortuna i han estat repetides al llarg del temps. Tot i això, alguns autors s'han decantat per noves propostes que han tingut menys èxit i, per tant, han estat menys desenvolupades.

Per concloure l'estudi del monestir, remarcarem les idees més consensuades i els desacords més rellevants dins la historiografia, a més a més de fer una breu reflexió personal entorn al procés restauratiu que s'hi dugué a terme.

Una de les primers discussions que s'inicien entorn a l'estudi del monestir, i que es mantindrà reflectit durant un llarg període de temps en la historiografia, serà la qüestió entorn la fortificació que, suposadament, Lluís el Pietós construí a Sant Pere de Casserres l'any 798. Aquesta fou àmpliament analitzada i discutida pels autors, donada per bona durant molt de temps. Finalment, es va veure com la situació d'aquesta fortificació a Sant Pere de Casserres era poc lògica, ja que si la situaven a la població de Casserres al Berguedà tenia un sentit defensiu molt més coherent i probable.

Seguidament, un tema que portà polèmica i que finalment quedà resolt, fou el de la data de consagració de l'església. Degut a l'error de datació de Monsalvatge, des d'un primer moment es va partir d'una data errònia (1006), fet que comportà que la majoria dels estudis la prenguessin com a un punt de partida per a, posteriorment, situar els diferents esdeveniments cronològicament. Aquesta problemàtica quedà tancada en el moment en que Eduard Junyent publicà el seu estudi entorn a la consagració de l'altar de l'església de Sant Julià de Vilatorrada. A partir d'aleshores, es pogué situar la consagració de Sant Pere de Casserres l'any 1053, quelcom molt més probable i lògic. Els estudis posteriors als de Junyent acceptaren la seva conclusió i ja reflectiren els canvis produïts en els seus escrits.

De rellevant importància són també els fundadors del monestir, la família vescomtal de Cardona i, més concretament, Ermetruit i Engúncia. Quelcom en què els autors estaran d'acord en tot moment, és en la importància de les figures femenines de la casa vescomtal en la promoció i protecció del monestir. Van ésser elles qui, fins al traspàs definitiu de la casa a Cardona, es feren enterrar a Casserres i en feren importants donacions per tal que el cenobi pogués subsistir.

No veurem tampoc importants discrepàncies en l'estudi artístic del monument. Degut a que el monestir ha conservat les mateixes estructures des del segle XI i no ha patit importants remodelacions, els experts no han discrepat en aquest camp. Ja des del primer estudi dut a terme per Pericas, fins al descobriment del document de l'any 1410 en que quedaven definides les diverses estances del cenobi, els experts han mantingut una mateixa línia argumentativa entorn als aspectes artístics, destacant la importància de la grandiositat del temple; sent aquest, un dels aspectes més rellevants del monument.

El punt central que ha unit tots els estudis és l'aspecte llegendari que envolta el temple. S'expliquen un gran nombre de llegendes que han perviscut gràcies a la tradició oral local i que han arribat fins els nostres dies. La més important és la del Cos Sant, la qual explica quin fou l'origen i fundació del monestir, sent validada per l'existència d'un petit cos momificat. És aquí on trobarem les primeres discrepàncies sorgides entre els dos principals experts en el tema, Pladevall i Soldevila. El primer defensarà la funció votiva que tingué la fundació del monestir, mentre que Soldevila el veurà com a la possibilitat per part de la casa dels Cardona de tenir una determinada projecció política, per tal de reorganitzar i reordenar tota l'àrea de les Guílleries i el terme de Roda. Tot i la coherència que mostra aquesta segona hipòtesi plantejada per l'autora, aquesta no fou tan reeixida i, per tant, el nombre d'autors que la recolzaran fou menor.

Aquests doncs, són els principals temes discutits al llarg de la historiografia. Alguns han tingut més fortuna que altres, tot i això, degut a l'escassetat de documentació encara hi ha molts misteris per investigar entorn el cenobi i la seva vida.

Pel què fa a les restauracions que s'hi dugueren a terme, hem de tenir en compte que totes varen ser a fi de preservar el que en aquell moment eren unes ruïnes. Segons els experts, algunes foren certament invasives, però la necessitat de conservar el monument va portar a buscar solucions desesperades. El valor que té el monestir queda remarcant per accions com les de Camil Pallàs, qui emprengué obres de restauració finançades de manera particular.

Amb l'arribada de les restauracions a la dècada dels 90, el monestir veié retornada la seva esplendor original. Els criteris restauratius que se seguiren foren, des del meu punt de vista, encertats i vàlids. Tot i la bona voluntat per part de l'equip, sorgiren dificultats que amb el temps i noves accions quedaren resoltes. Gràcies a això, també s'ha pogut crear un discurs que ens condueix a través de les diferents dependències monàstiques, mostrant-nos com era la vida monacal dins el cenobi. S'ha volgut crear un espai museogràfic dinàmic i interactiu, que ens ofereix una visita transversal i globalitzada.

Personalment, aquest treball m'ha aportat un ampli ventall de coneixements interdisciplinaris. He pogut observar la relació entre els aspectes socials, polítics, artístics, històrics i geogràfics: guerres, la pesta negra, els canvis polítics, etc. Des d'un inici, el meu grau de motivació envers el tema ha estat alt, quelcom que s'ha anat incrementant a mesura que avançava en la lectura del material del qual he disposat.

Em resulta gratificant veure com, després de tants entrebancs i dificultats que han sorgit al llarg dels segles, s'ha aconseguit culminar aquesta important tasca de consolidació i preservació del patrimoni cultural català. Ha estat l'interès, dedicació i esforç personal de molta gent, i la implicació de les administracions públiques, que ha fet possible tornar al conjunt monumental la importància i el resplendor que havia tingut. Actualment tenim el privilegi de poder gaudir d'un dels monestirs benedictins amb les estructures originals més intactes de Catalunya.

6. BIBLIOGRAFIA

Segons ordre cronològic

MARCA, P. *Marca hispánica sive limes hispanicus* [en línia]. París: ed. Etienne Baluze, 1688, p. 281-282, p. 308. [Data de consulta: 13 desembre, 2017]. Disponible a: http://bvpb.mcu.es/es/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=35098

FLORÉZ, E. "Entrada de los Saracenos: destrucción y restablecimiento de Ausona, gobernando su Christiandad el Arzobispo de Narbona", a: *España Sagrada teatro geographico-historico de la Iglesia de España* [en línia]. Madrid: Imp. D. Antonio de Sancha, 1774, vol. 28, p. 61 [Data de consulta: 9 febrer, 2018]. Disponible a: <https://archive.org/details/espaasagradate28madr>

RIPOLL I VILAMAJOR, J. *Extracto de varios documentos que publica D.J.R.V. para demostrar la antigüedad y vicisitudes del monasterio de San Pedro de Caserras, en la diócesis y corregimiento de Vich*. 1818.

VILLANUEVA, J. "Carta LI. Continúa el catálogo de los obispos de la iglesia de Vique en su estado moderno". A: *Viage literario a las iglesias de España* [en línia]. Madrid: Valencia, Imp. De Oliveres, antes de Estévan, 1821, vol. VII, p. 7 [Data de consulta: 8 febrer, 2018]. Disponible a: <https://archive.org/stream/viageliterariola07vill#page/n6/mode/1up>

PARASSOLS, P. "San Pedro de Casserras". A: *El Museo Universal: periódico de ciencias, literatura, artes, industria y conocimientos útiles* [en línia]. Madrid: Imprenta i librería de Gaspar y Roig, 9 setembre del 1866, Any X, núm. 36, p. 282- 283. [Data de consulta: 14 de desembre de 2017]. Disponible a: http://prensahistorica.mcu.es/es/publicaciones/numeros_por_mes.cmd?idPublicacion=9058&anyo=1866

PARASSOLS, P. *Historia de San Pedro de Casserras: monumento de los más antiguos del llano de Vich*. Barcelona: Imprenta de El Porvenir de la Vidua de Bassas, 1867.

AUGUST, C. "Excursió a Vich, Roda, Sant Pere de Casserres y Sabassona". A: *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques* [en línia]. Barcelona: Tipografia de Jaume Jepús, 1880-1884, vol. 2 (1878), p. 154-167. [Consulta: 29 gener, 2018]. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/73592>

GUSACH, J. "Sant Pere de Casserras (Castrum Serras)", a: *Album pintoresch-monumental de Catalunya* [en línia]. Barcelona: Associació Catalanista d'Excursions Científicas, 1878, núm. 9. [Consulta: 14 desembre, 2017]. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/59933>

GUDIOL, J. *Nocions d'arqueologia sgrada catalana*. Vic: Imp. De la Viuda de R. Anglada, 1902.

JUNYENT, E. "La consagració de Sant Julià de Vilatorça", a: *Estudis d'història i art (segles IX-XX)*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2001, p. 133-144.

PERICAS, J.M. "Sant Pere de Casserres", a: *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* [en línia]. 1904, agost, any XIV, núm. 115, p. 229-244. [Data de Consulta: 2 febrer, 2018]. Disponible a: https://ddd.uab.cat/pub/butcenexccat/butcenexccat_a1904m8v14n115.pdf

PUIG I CADAVALCH, J.; DE FALGUERA, A.; GODAY, J. *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1909.

MONSALVATGE, F. *El monasterio de San Pedro de Casserras*. Girona: Imp. De Dalmau & Comp., 1910.

VILANOVA, R. "Priorològi del monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Butlletí de la Unió Excursionista de Vic*. Vic: 1918, vol. 3, p. 3-4.

GUDIOL, J. "Notes referents a Sant Pere de Casserres", a: *Butlletí de la Unió Excursionista de Vic*. Vic: 1918, vol. 3, p. 4-6.

JUNYENT, E. "La consagració de Sant Julià de Vilatorça", a: *Estudis d'història i art (segles IX-XX)*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2001, p. 133-144.

JUNYENT, E. "La consagració de San Julián de Vilatorça en 1050", a: *Analecta Sacra Tarraconensia* [en línia]. 1946, núm. 19, p. 279-292. [Consulta: 8 febrer, 2018]. Disponible a: <http://www.bibliotecabalmes.cat/content/consagracion-san-julian-vilatorca-1050>

JUNYENT, J. "Sant Pere de Casserres", a: *Ausa* [en línia]. 1954, vol. 1, núm. 9, p. 397-403. [Consulta: 27 novembre, 2017]. Disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/Ausa/article/view/39337/39211>

JUNYENT, E. *Catalogne Romane*. La Pierre-qui-Vire: Zodiaque, 1960, vol. 1, p. 103-110.

JUNYENT, E. "El ressò de Casserres", a: *Catalunya romànica. L'arquitectura del segle XI*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1975-76, vol. 1, p. 63-69.

JUNYENT, E. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Monuments Romànics d'Osona*. Publicacions del Patronat d'Estudis Osonencs, 1987, p. 77-85.

MUNDÓ, A. "Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'Est des Pyrénées du Xe au XIIe siècle". A: *Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale* [en línia]. 1963 maig, 3-5, p. 551-573. [Consulta: 6 desembre, 2017]. Disponible a: www.persee.fr/issue/anami_0003-4398_1963_num_75_64

PLADEVALL, A. *Els monestirs catalans*. Barcelona: Editorial Destino, 1968, p. 238-246.

SERRA, J. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Roda de Ter*. Roda de Ter: Red Catalana de Prensas, 1969, núm. 28.

SERRA, J. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Roda de Ter*. Roda de Ter: Red Catalana de Prensas, 1970, núm. 29.

JUNYENT, E. *Esbós biogràfic: commemoració mil·lenària del naixement de l'abat-bisbe Oliba*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, DL 1971, p. 32-33.

JUNYENT, E. *Esbós biogràfic del comte, abat i bisbe Oliba: Commemoració mil·lenària de la seva elecció abacial (1008-2008)*; Revisió a cura de Ramon Ordeix i Mata. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 37-38.

SERRA, J. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Roda de Ter*. Roda de Ter: Red Catalana de Prensas, 1971, núm. 30.

WHITEHILL, W.M. *L'art romànic a Catalunya: segle XI*. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 21.

PLADEVALL, A. "Castell de Casserres", a: *Els castells catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1973, vol. 4, p. 835-841.

CARBONELL, E. *El romànic català*. Barcelona: Edicions 62, 1976, p. 113-117.

VICENS, T. *Documents del monestir de Sant Pere de Casserres de l'època de Jaume I*. Zaragoza: Institución "Fernando el Católico" (C.S.I.C), 1978.

JUNYENT, E. "Sant Pere de Casserres", a: *Catalunya*. Madrid: Encuentro, 1980, vol. 1, p. 100-107.

ADELL, J. "Notes introductòries a l'estudi de l'arquitectura dels claustres". *Quaderns d'estudi medievals*. Barcelona: Artestudi Edicions, 1981, núm. 4, p. 245-253, núm. 5, p. 256-278.

VIGUÉ, J.; PLADEVALL, A. "Sant Pere de Casserres", a: *Catalunya Romànica*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984, vol.2, p. 353-382.

ADELL, J. "L'obra dels vescomtes d'Osona", a: *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Sant Cugat del Vallès: Els llibres de la frontera, 1986, p. 104-108.

SOLDEVILA, T. *Del Castell al monestir: Sant Pere de Casserres*. Tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1986.

SOLDEVILA, T. "El monestir de Casserres: una significació històrica", a: *Butlletí de la Unió Excursionista de Vic*. 1987, núm. 193.

ERRA, A.; OCAÑA, M. *Esglésies romàniques: 118 testimonis arquitectònics de la història d'Osona*. Figueres: Vallès, 1992, p. 42-44.

La revista d'Osona. Vic: Promocions Informatives d'Osona, juliol 1998, núm. 9, p. 14-60.

ASCENSI, R.M. *Osona*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1999, p. 74-82.

PALLÀS, V. *El Cos Sant. Sant Pere de Casserres, entre el mite i la realitat*. Barcelona: La Busca edicions S.L., 1998.

SOLDEVILA, T. *Sant Pere de Casserres. Història i llegenda*. Vic: Eumo, 1998.

SOLDEVILA, T. *Sant Pere de Casserres: pels camins de la història*. Vic: Eumo, 1999.

PLADEVALL, A. "Sant Pere de Casserres, joiell romànic d'Osona", a: *Revista Vic*. Vic, 1999 juny, 29, p. 5-17.

PUJADES, J.; SUBIRANAS, C. "La fundació de Sant Pere de Casserres". A: MIQUEL, M., SALA, M. (dir. Coord.). *Temps de Monestirs. Els monestirs catalans entorn l'any mil*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura: Pòrtic, 1999, p. 61-65.

PLADEVALL, A. *Sant Pere de Casserres: guia del visitant*. Manlleu: Fundació Caixa de Manlleu: Consell Comarcal d'Osona, 2002.

SOLDEVILA, T. *Del Castell al monestir: Sant Pere de Casserres*. Tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1986.

ADELL, J.A.; MESTRES, J. *Viatge al Romànic Català*. Barcelona, 2002, vol. 7, p. 91-100.

MESTRES, J.; ADELL, J.; MARENT, R. "Sant Pere de Casserres", a: *Monestirs de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2003, p. 101-106.

XICOY, E. "La tossuderia d'un monestir: Casserres", a: *Descobrir Catalunya*. 2003. Barcelona: Edicions 62, núm. 64, p. 98-104.

PLADEVALL, A. *Sant Pere de Casserres o la presencia de Cluny a Catalunya*. Manlleu: Fundació Caixa Manlleu, 2004.

ROVIRA, J.M. "El monestir de Sant Pere de Casserres", a: *Les Masies de Roda. Història del nostre poble*. Masies de Roda: Ajuntament de les Masies de Roda, 2005, p. 249-261.

BOLÓS, B. *Història del monestir de San Pere de Casserras: vuy unit a la Companyia de Jesús de Barcelona – any 1736/obra inèdita del jesuïta Bernat Bolós (1691-1759); transcrita i comentada per Antoni Pladevall i Font*. Manlleu: Fundació Caixa Manlleu, 2007.

LLOP, I. *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Casserres*. Barcelona: Fundació Noguera, 2009.

ADELL, Joan Albert. *Projecte de restauració del monestir de Sant Pere de Casserres*. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. Servei de Patrimoni Arquitectònic, 1992.

ADELL, Joan Albert. *Projecte d'execució de restauració del monestir de Sant Pere de Casserres*. Reformat de Projecte. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Arquitectònic, 1995.

PUJADES, Josep; SUBIRANS, Carme. *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a l'antic monestir de Sant Pere de Casserres, Masies de Roda*. Servei de Patrimoni Cultural. Generalitat de Catalunya. Inèdita, 1995.

BANDRÉS GRACIA, Santiago. *Projecte Bàsic i d'Execució de reparació de cobertes del campanar i de l'església del monestir de Sant Pere de Casserres*. Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya. Servei del Patrimoni Arquitectònic, 2011.

IBAR TORRAS, E., BANDRÉS GRACIA, S. *Projecte de restauració de cobertes de l'ala de llevant, consolidació de murs de l'entorn i millora del conjunt del monestir de Sant Pere de Casserres. Les Masies de Roda (Osona)*. Departament de Cultura. Servei de Patrimoni Arquitectònic, 2012. s/p.

7. ÍNDEX D'IL·LUSTRACIONS

- Il. 1:** Google Maps: *Vista aèria de Sant Pere de Casserres* [document gràfic]. Recuperada a Google Maps [consulta: 04/07/2018]: <https://www.google.es/maps/place/Sant+Pere+de+Casserres/@41.9973272,2.3443794,2615m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0xe4a0487731168515!8m2!3d42.0012819!4d2.3406458>
- Il. 2:** *Emplaçament on es conservaven les restes del Cos Sant*, 1949 [document gràfic]. ©Arxiu Mas.
- Il. 3:** ©Ocaña Masó, Elisabet. *Emplaçament on es conservaven les restes del Cos Sant (2018)* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.
- Il. 4:** *Absis de tramuntana*, ant. 1939 [document gràfic]. ©Arxiu Mas.
- Il. 5:** *Claustre del monestir en ruïnes*, 1927 [document gràfic]. ©Arxiu Mas.
- Il. 6:** *Vista exterior del monestir* [document gràfic]. ©Arxiu Mas.
- Il. 7:** ©Ocaña Masó, Elisabet. *Porta d'entrada, accés al monestir* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.
- Il. 8:** ©Ocaña Masó, Elisabet. *Pati empedrat* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.
- Il. 9:** ©Ocaña Masó, Elisabet. *Porta a la clausura* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.
- Il. 10:** ©Ocaña Masó, Elisabet. *Pis inferior del campanar* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.
- Il. 11:** Adell, J.A. *Planta del monestir de Sant Pere de Casserres* [document gràfic]. Recuperada a: ALBAREDA, J.; FIGUEROLA, J.; MOLIST, M.; OLLICH, I. "Una comunitat monàstica: Sant Pere de Casserres", a: *Història d'Osona*. Vic: Eumo Editorial, 1984, p. 343.
- Il. 12:** *Vista de l'interior de l'església* [document gràfic]. Recuperada a: Sant Pere de Casserres [consulta: 04/07/2018]: <http://www.santperedecasserres.cat/lesglesia/>
- Il. 13:** ©Ocaña Masó, Elisabet. *Mur que separa la nau central i lateral esquerra* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 14: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Restes de pintures conservades* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 15: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Façana de l'església* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 16: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Absis central. Decoració* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 17: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Vista exterior del campanar* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 18: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Vista interior del campanar* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 19: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Vista del claustre* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 20: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Cambra prioral* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 21: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Cuina* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 22: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Menjador* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 23: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Dormitori* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 24: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Refectori* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 25: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Scriptorium* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 26: ©Ocaña Masó, Elisabet. *L'hospici* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 27: Morell, D.J. *Dibuix d'un capitell del monestir fet per D.J. Morell a partir del croquis de D.J. Guasch* [document gràfic]. Recuperat a: AUGUST, C. "Excursió a Vich, Roda, Sant Pere de

Casserres y Sabassona”, a: *Memòries de l’Associació Catalanista d’Excursions Científiques* [en línia]. Barcelona: Tipografia de Jaume Jepús, 1880-1884, vol. 2 (1878), p. 163. [Consulta: 29 gener, 2018]. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/73592>

II. 28: Mariezcurrena, Heribert. *Vista del monestir (heliogravat)* [document gràfic]. Recuperat a: GUSACH, J. “Sant Pere de Casserras (Castrum Serras)”, a: *Album pintoresch-monumental de Catalunya* [en línia]. Barcelona: Associació Catalanista d’Excursions Científicas, 1878, núm. 9. [Consulta: 14 desembre, 2017]. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/59933>

II. 29: Pericas, J.M. *Dibuix de l’estructura de Sant Pere de Casserres* [document gràfic]. Recuperat a: PERICAS, J.M. “Sant Pere de Casserres”, a: *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* [en línia]. 1904, agost, any XIV, núm. 115, p. 232. [Data de Consulta: 2 febrer, 2018]. Disponible a: https://ddd.uab.cat/pub/butcenexccat/butcenexccat_a1904m8v14n115.pdf

II. 30: *Dibuix de la planta de Sant Pere de Casserres realitzat per J.M Pericas* [document gràfic]. Recuperat a: PERICAS, J.M. “Sant Pere de Casserres”, a: *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* [en línia]. 1904, agost, any XIV, núm. 115, p. 231 [Data de Consulta: 2 febrer, 2018].]. Disponible a: https://ddd.uab.cat/pub/butcenexccat/butcenexccat_a1904m8v14n115.pdf

II. 31: *Església de Sant Vicenç in Prato* [document gràfic]. Milà, 2009. Recuperada a: Wikipedia [consulta: 04/07/2018]: https://en.wikipedia.org/wiki/San_Vincenzo_in_Prato#/media/File:911MilanoSVincenzoPrato.JPG

II. 32: *Pla de Saint Gall (c.820)* [document gràfic] Recuperat a: Medieval Histories [consulta 04/07/2018]: <http://www.medievalhistories.com/the-plan-of-st-gall-ideal-or-reality/>

II. 33: *Lipsanoteca procedent de Sant Pere de Casserres* [document gràfic]. Recuperat a: Museu Episcopal de Vic [consulta: 04/07/2018]: <https://www.museuepiscopalvic.com/es/colecciones/mobiliari/lipsanoteca-de-sant-pere-de-casserres-mev-2286>

II. 34: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Vista de l’església des de l’absis central* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

II. 35: *Vista del monestir i l’entorn natural* [document gràfic]. Recuperat a: Sant Pere de Casserres [consulta: 04/07/2018]: <http://www.santperedecasserres.cat/>

Il. 36: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Tombes antropomorfes* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 37: *Imatge del Cos Sant* [document gràfic]. Recuperat a: Les Males Herbes [consulta: 04/07/2018]: <http://lesmalesherbes.blogspot.com/2012/06/el-cos-sant-i-el-naixement-de-sant-pere.html>

Il. 38: *Vista del monestir entre els anys 1953-54, 1953-54* [document gràfic]. ©Arxiu Mas.

Il. 39: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Vista de l'esquerra de la façana* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 40: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Vista de la restauració del claustre* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 41: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Vista de la restauració del claustre* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 42: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Interior de la façana principal de l'església* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 43: ©Ocaña Masó, Elisabet. *Esquerdas de la façana lateral esquerra* [document gràfic]. Les Masies de Roda, 20 de juny del 2018.

Il. 44: *Vessant nord de la coberta abans d'iniciar el desmuntatge de les lloses* [document gràfic]. Recuperat a: IBAR TORRAS, E., BANDRÉS GRACIA, S. *Projecte de restauració de cobertes de l'ala de llevant, consolidació de murs de l'entorn i millora del conjunt del monestir de Sant Pere de Casserres. Les Masies de roda (Osona)*. Departament de Cultura. Servei de Patrimoni Arquitectònic, 2012. s/p.

Il. 45: *Detall de les lloses de la vessant nord abans de començar el desmuntatge* [document gràfic]. Recuperat a: IBAR TORRAS, E., BANDRÉS GRACIA, S. *Projecte de restauració de cobertes de l'ala de llevant, consolidació de murs de l'entorn i millora del conjunt del monestir de Sant Pere de Casserres. Les Masies de roda (Osona)*. Departament de Cultura. Servei de Patrimoni Arquitectònic, 2012. s/p.

Il. 46: *Treballs de desmuntatge de les lloses* [document gràfic]. Recuperat a: IBAR TORRAS, E., BANDRÉS GRACIA, S. *Projecte de restauració de cobertes de l'ala de llevant, consolidació de murs de l'entorn i millora del conjunt del monestir de Sant Pere de Casserres. Les Masies de roda (Osona)*. Departament de Cultura. Servei de Patrimoni Arquitectònic, 2012. s/p.